

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Peter Hromada

Reflexe osvícenských Habsburků (Marie Terezie, Josefa II a Leopolda II) v českém prostředí po vzniku Československa

Reflection of enlightening Habsburgs (Maria Theresa, Joseph II and Leopold II) in the czech enviroment after the establishment of Czechoslovakia

Praha 2021

Vedoucí práce: doc.PhDr. Jana Čechurová Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Tübingen, dne 14.1.2022

Peter Hromada

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěl srdečně poděkovat vedoucí mé bakalářské práce doc.PhDr. Janě Čechurové Ph.D. za její ochotu, trpělivost a cenné rady. Děkuji svým nejbližším za velkou podporu při vypracovávání této práce.

Klíčová slova (česky)

Habsburkové, Marie Terezie, Josef II., Leopold II., památník, památné místo, paměť, první republika

Klíčová slova (anglicky)

Habsburgs, Maria Theresa, Joseph II., Leopold II., a memorial, a memorable place, memory, The First Republic

Abstrakt (česky)

Předložená práce se věnuje utváření kolektivní paměti a reflexi osvěcenských panovníků habsbursko-lotrinské dynastie v době po vzniku Československa. Těmito panovníky jsou Marie Terezie (1740-1780) Josef II. (1780-1790) a Leopold II. (1790-1792), kteří vládli v zemích habsburské monarchie. Cílem této práce je posouzení jejich odkazu v politice, publicistice, historiografii a ve veřejném prostoru v podobě památných míst a pomníku v českém prostředí.

Abstract (in English):

The presented work deals with the formation of collective memory and the reflection of the Enlightenment rulers of the Habsburg-Lorraine dynasty after the establishment of Czechoslovak Republic (1918-1938). Those rulers are Maria Theresa (1740-1780) Joseph II. (1780-1790) and Leopold II. (1790-1792), who ruled in the lands of the Habsburg monarchy. The aim of this work is to assess their legacy in politics, journalism, historiography and in public space in the form of memorial sites and monuments in the czech enviroment.

Obsah

Úvod.....	7
1. Metodika práce a kritika pramenů.....	8
2. Česká společnost a Habsburkové.....	11
2.1 Zánik a vznik nového státu.....	11
2.2 Přetrhávání pout k habsburskému rodu.....	19
3. Politická reflexe.....	27
4. Pomníky osvícenských Habsburků.....	31
4.1 Pomníky a památná místa Marie Terezie.....	31
4.2 Pomníky a památná místa Josefa II. a Leopolda II.....	39
5. Reflexe Marii Terezie, Josefa II. a Leopolda II. v dějepisných učebnicích.....	48
6. Reflexe osvícenských panovníků v historiografii.....	56
Závěr.....	59
Seznam pramenů a literatury.....	61
Prameny.....	61
Literatura.....	62
Přílohy.....	69

Úvod

V říjnu minulého roku uplynul rok od odhalení pomníku Marie Terezie na Praze 6. Veřejná debata o tomto pomníku začala již v roce 2017, kdy jsme si připomínali 300 let od narození Marie Terezie. Výstavba pomníku měla svoje kritiky odvolávající se pochopitelně na historii vyčítající Marii Terezii “hříchy” spáchané na českém státě převažující její reformní úsilí. Tím vyvstala otázka, jak vnímala společnost první Československé republiky tuto panovnici, když i 100 let po zániku habsburské monarchie, může památka na ní vzbudit takový rozruch.

Rozpadem Rakouska-Uherska skončila vláda dynastie, která utvářela dějiny Evropy a měla vliv na vývoj středoevropských národů, kterým po staletí vládla. Československo mnohé ze staré říše převzalo, ale habsbursko-lotrinské dynastie se rádo zřeklo a od prvního okamžiku své existence se pustilo do odstraňování symbolů monarchie a dynastie. Každý habsburský panovník je hodnocen jinak v závislosti na způsobu jeho vlády a době, v které bývá tato vláda hodnocena. V historiografii bývají tři habsburští panovníci označováni jako osvícenští kvůli svému obvykle kladně hodnocenému reformnímu programu. Těmito panovníky jsou Marie Terezie, Josef II. a Leopold II.

Jejich reformy měly pozitivní vliv na společnost a ve zpětném pohledu vytvořily prostor pro přerod od stavovské společnosti k společnosti občanské.¹ Jak tedy měnil postoj české společnosti k těmto osvícenským panovníkům a do jaké míry pokračoval nebo se přetvořil po vzniku Československa. Jak byla jejich vláda interpretovaná ve vztahu k českému státu a jaký odkaz to zanechalo ve veřejném prostoru v podobě zacházení s jejich

¹ Ivo CERMAN et al., Habsburkové: 1740-1918: vznikání občanské společnosti, Praha 2016, s. 8-9.

pomníky a místy paměti, v historiografii a v neposlední řadě v politice a publicistice v čase budování nového státu?

1. Metodika práce a kritika pramenů

Pro zhodnocení dobové reflexe a vytváření kolektivní paměti po vzniku Československa je nutné nahlédnout do pramenů, které v oné době bezprostředně reagovaly na aktuální dění a vnášely dynamiku do společenských postojů. Jako prvním a hlavním pramenem jsou periodické tiskoviny, které sloužily jako stranický tisk, a tak reflektují aktuální politické postoje a postoje různých segmentů společnosti dostávající se nejsnadněji k široké veřejnosti. Dalším pramenem jsou těsnopisecké zprávy z parlamentu reflektující politické postoje z dlouhodobějšího hlediska, ale také reagující na aktuální společenské dění a vzájemně se ovlivňující s tiskem. Na doplnění obrazu měnícího se společenského postoje po vzniku první republiky jsou využity dějepisné učebnice a historické práce vzniklé s časovým odstupem.

První část práce se zabývá rozpadem Rakouska-Uherska a vznikem Československa. V krizových časech, jako byla první světová válka, došlo k přehodnocení postoje českých politických elit k habsburské monarchii a dynastii. Se zhoršující se hospodářskou a sociální situací monarchie během války narůstala také nespokojenost obyvatelstva se stávajícím státem. Jeho rozpad byl přivítán s nadšením, čehož dokladem jsou zprávy v dobovém tisku vyjadřující odpor k habsburské dynastii.

Za reprezentující byl vybrán stranický tisk v období od roku 1918 do roku 1923 včetně, který byl většinou k dispozici v digitalizované formě. Výjimkou byly noviny Právo lidu, které od roku 1919 digitalizované nejsou. Považovat za digitalizované noviny, pokud

jsou na mikrofilmu, není nejsprávnější úvaha. Tato forma uschování pramene je pro badatele časově náročnější a hůře dosažitelná. Navzdory tomu a dlouhodobému zahraničnímu pobytu autora byly noviny Právo lidu prozkoumané od roku 1918 do roku 1920. Noviny Rudé právo jako tiskový orgán Komunistické strany Československa začaly být vydávané až v roce 1920 a tedy s ním pochopitelně pracuji až od tohoto roku. Výběr novin byl také koncipován tak, aby reprezentativně obsáhl levicový a pravicový tisk a odrážel názory nejvlivnějších politických stran Československa a jejich příznivců. Zvláště nápomocný byl dobový tisk v kapitole o pomnících a památných místech.

Do jaké míry zajímala československé zákonodárce vláda osvícenských Habsburků a dědictví jejich reforem při budování československého státu ukazují těsnopisecké zprávy z digitální parlamentní knihovny. Tyto těsnopisecké zprávy pocházejí ze zasedání Národního výboru po říjnovém převratu do prvního zasedání Revolučního národního shromáždění 14. 11. 1918. S největší pravděpodobností se ne všechny zápisy zachovaly. Revoluční národní shromáždění bylo rozpuštěno v dubnu 1920, aby mohlo zasednout v květnu nové Národní shromáždění na základě voleb. Těsnopisecké zprávy po květnu 1920 jsou sledovány za účelem nalezení odkazu na osvícenské Habsburky do března 1923, kdy vstupuje v platnost zákon na ochranu republiky. Tímto zákonem se značně mění situace v uchovávání památky na Habsburky ve veřejném prostoru.

Pro potřeby této práce jsou analyzovány také dějepisné učebnice. Do užšího výběru se dostaly tři nejpoužívanější dějepisné učebnice na školách v první republice. Velmi oblíbenou učebnicí byla učebnice *Československé dějiny* od Josefa Pekaře.² Jedná se o přepracované vydání učebnice, která již vycházela v časech Rakouska-Uherska s názvem *Dějiny naší říše se zvláštním zřetelem ke královstvím a zemím v říšské radě zastoupeným*.³ Učebnice od Josefa Pekaře měla velkou oblibu, což dokazuje, že byla několikrát znovu vydána. Učebnice první republiky byly obvykle vícedílné, ale Pekařova učebnice byla

výjimkou. Její podoba byla velice přehledná díky zvýraznění důležitých pojmů a marginálií na stranách učebnice. Další pramene použitým pro potřeby této práce byla učebnice *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*⁴ od autorské dvojice Josefa Šusty a Jaroslava Bidla. Pro tuto práci je použito vydání z roku 1933. Stejně jako v případě učebnice Josefa Pekaře i tato učebnice byla poprvé vydána již před vznikem první republiky v roce 1912. Učebnice byla vícedílná. Habsburští panovníci doby osvícenství jsou zmiňováni ve třetím díle, který je použitý v této práci. Jako třetí příklad učebnice z první republiky je použita učebnice s názvem *Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních*.⁵ Tato učebnice se liší od dvou předcházejících tím, že jejími autory jsou středoškolští učitelé a jejich učebnice je určena pro nižší ročníky, kde se probírali československé dějiny. Jedná se o první vydání z roku 1926, které je také použito v této práci. Neméně důležitým zdrojem využívaným ve vzdělávání je *Československá vlastivěda* s jejím čtvrtým dílem zabývajícím se dějinami.⁶ Jednalo se o monumentální dílo vycházející mezi lety 1929 až 1936. Dějinami se zabýval čtvrtý díl vydaný v roce 1932.

Z vědecké historické literatury mohou sloužit pro reflexi osvícenských panovníků díla historiků ze starší a střední generace žáků Gollovy školy. Jako první historickou prací je kniha *České katastry* od Josefa Pekaře.⁷ Jedná se o dílo věnující se správním a hospodářským dějinám, což je typické také pro práce další historiků, kteří se svojí badatelskou činností dotkli období 18. století. Tato práce vyšla v roce 1932. Z mladší generace Golovy školy pocházel Kamil Krofta, který se rovněž dotknul hospodářských dějin 18. století svojí prací *Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě*.⁸ Práce v podobném duchu o hospodářských dějinách doby osvícenství napsali historici hospodářských dějin Josef Kazimour⁹ a František Roubík¹⁰. V prvním případě vydané v roce 1921 a druhá byla vydaná 1926 jako krátká studie v *Časopise pro dějiny venkova*. Dosud zmíněné vědecké historické práce z hospodářských dějin se sice dotýkají období vlády osvícenských panovníků, ale na

zmínky, které by víc reflektovaly odkaz těchto panovníků, jsou skoupé. Víc se odkazu na osvěcenské panovníky dotýká práce Jana Kaprase¹¹ věnující se právním dějinám, které souvisely s centralizací českých zemí v rámci habsburské monarchie, což bylo téma, které v souvislosti s osvěcenskými panovníky budilo vášně ještě v první republice.

2. Česká společnost a Habsburkové

2.1 Zánik a vznik nového státu

První světová válka byla velkým zlomem ve vývoji evropské civilizace a ve způsobu života mnoha Evropanů. Období po ní se vyznačovalo zánikem a vznikem nových států jako například v případě rozpadu Rakousko-Uherska a vzniku Československa. Nový stát, Československo, bylo jako Rakousko-Uhersko mnohonárodnostním státem. Byla to jedna ze skutečností, kterou nový stát zdědil po státu předcházejícím a se kterou se měl naučit vypořádat po svém. Předmětem této práce je, jak naložil tento nový stát s jiným dědictvím ze starých časů, a to s “habsburským dědictvím”. Habsburská dynastie² vládla v Českém a Uherském království bezmála 400 let, což muselo zanechat stopy také pro budoucí vývoj států vzniklých na troskách zaniklé habsburské monarchie. Rakousko-Uhersko bylo dynastickým státem, v kterém měla dynastie velký vliv na fungování a řízení státu. Jak Československo zpretrhávalo pouta spojující jej s Rakouskem-Uherskem a jaké místo v něm našel odkaz Habsburků, a to hlavně tři z nich, kteří stáli u zrození moderního státu a jeho institucí v době osvícenství? Na to se pokusí následně odpovědět tato práce zabývající se reflexí osvěcenských Habsburků v první Československé republice v kontextu vznikání a budování nového státu a jeho společnosti v českém prostředí.

² Po smrti Karla VI. v roce 1740 je pokračovatelkou jeho dcera Marie Terezie s manželem Františkem štěpánem Lotrinským, čím vzniká dynastie habsbursko-lotrinská.

Podzim v roce 1918 je zajisté ve světě, obzvlášť v Evropě, ve znamení smutku za umírajícím starým světem dlouhého 19. století, který umíral dlouhé čtyři roky v agónii na bojištích 1. světové války. Zároveň je podzim 1918 také dobou entuziasmu z budování nového světa a dobou, kdy zanikají staré státy a vznikají nové. To sebou přináší pravděpodobně také strach z nadcházející nové neznáme doby. Na troskách starého světa se rodí nový svět. Ten vzniká jako v řecké mytologii z chaosu. Nikdo neví, kde už je začátek a kde konec. Evropou otřásají revoluce a státní převrasy v zanikajících státech. Jedním z těchto rozpadajících se států je Rakousko-Uhersko. S jistotou se dá tvrdit, že oficiálně skončila první světová válka podepsáním míru mezi Dohodou a Německem v Compiègne 11. listopadu 1918. V ten samý den se udála také jiná významná událost v Schönbrunn u Vídně. Císař Karel podepsal dokument, kterým se vzdal nároku na jakékoliv jeho zasahování do státních záležitostí. Ještě toho dne opustila císařská rodina zámek. Tento den je možno považovat za den, kdy zanikla habsburská monarchie. Druhý den 12. listopadu 1918 bylo Prozatímním národním shromážděním Rakousko prohlášeno republikou.³

Tato práce se nechce zabývat zánikem Rakousko-Uherska a vznikem Československa, ale reflexí dynastie habsbursko-lotrinské a podrobněji reflexí prvních panovníků z této dynastie v po válce vzniklém Československu. Ale považuji za důležité aspoň krátce nastínit z jakého prostředí ona reflexe sesazené dynastie vycházela a jak toto prostředí vznikalo.

Do vypuknutí války byly národnostní spory v habsburské monarchii jedním z jejich hlavních problémů, který se dařilo, i když se značným úsilím, držet v rovnováze. Vstupem Rakouska-Uherska do války se tato rovnováha vychýlila v prospěch německého etnika, což mělo vážné následky pro další existenci habsburské monarchie. Vypuknutí první světové

³ Bernard, MICHEL, Smrt dvouhlavého orla: Rakousko-Uhersko 1916-1918, Praha 1994, s. 141-142.

války v takovém rozsahu zaskočilo celou Evropu a čeští politici nebyli výjimkou. Ale kromě státoprávně-pokrokové strany žádná česká politická strana neuvažovala nad existencí českého státu mimo rámec Rakouska. Samozřejmě, existovali politici, kteří se smyšlenkou úplné samostatnosti na Rakousku-Uhersku pohrávali. Zavřením Říšské rady a zemských sněmů v Předlitavsku ztratili politické strany svoji politickou platformu a zavládla v těchto zemích vojensko-byrokratická diktatura. Vypuknutím války a omezením politického života nejenom, že česko-německý národnostní konflikt neustal, ale naopak se vyhrotil a dostal nové obrysy. Některým politikům, včetně Masaryka, bylo čím dál, tím víc jasné, že válečná situace nahrává poněmčení Rakouska a jedinou cestou z této situace ven, bude rozbití Rakouska-Uherska.

Přesto, že protirakouský odboj probíhal již od začátku války, jak v zahraničí, tak doma, nebylo ještě ani v roce 1918 jasné, jestli k rozpadu Rakouska-Uherska dojde. Vše záleželo na konečném stanovisku Dohody. Během války se dynamika zahraničního i domácího odboje měnila v závislosti na různých okolnostech průběhu války. V případě domácího odboje se situace zásadně změnila nástupem nového panovníka Karla I. Císař Karel usiloval o co nejrychlejší ukončení války. Nejdříve navázal přes svoje příbuzné kontakt s Francií, aby započal jednání o možnostech uzavření míru. Znovu svolal Říšskou radu, která se sešla 30. května 1917, a tak ukončil vojensko-byrokratickou diktaturu ohrožující křehkou stabilitu monarchie. Po první schůzi poslanecké sněmovny a přednesení státoprávních prohlášení všech poslaneckých klubů, které odporovaly jeden druhému, se mohlo zdát, že stabilitu monarchie již nic neohrožuje, protože ta již byla dávno pryč a s pokračující válkou se to jen zhoršovalo. Obyvatelstvo nebylo již dál spokojeno s nadvládou dynastie, která ho dostala do války ztěžující jeho životy.

Státoprávní prohlášení Českého svazu z 30. května 1917 při příležitosti znovuotevření Říšské rady přišlo s něčím novým, co ještě víc komplikovalo národnostní

situaci v monarchii. Prohlášení obsahovalo myšlenku spojení Slovenska s českými zeměmi, což nejenom odporovalo do té doby prosazované myšlence tzv. českého státního práva, ale narušovalo celistvost Uherska. Prohlášení Jihoslovanského klubu bylo podobného charakteru a rovněž narušovalo integritu uherského státu a vzbuzovalo odpor Němců. Realizace těchto požadavků, ať si to poslanci na Říšské radě uvědomovali nebo ne, by byla možná za předpokladu rozbití monarchie. Do podzimu rok 1917 se česká politika zradikalizovala a Češi se odmítli podílet na revizi ústavy, která se i nadále měla opírat o dualistické zřízení monarchie. Čeští a také slovenští politici začínali vidět řešení mimo rámec Rakouska-Uherska, což se shodovalo s tím, jak to viděl zahraniční odboj. Konečné slovo zůstávalo na dohodových mocnostech, které zatím s rozbitím Rakouska-Uherska nepočítaly.

V lednu 1918 vstupuje do hry čtrnáct Wilsonových bodů. Jednalo se o plán poválečného uspořádání Evropy. Ten počítal se zachováním Rakouska-Uherska, ale podle desátého bodu měla být dána jeho národům možnost autonomního vývoje. Císař Karel se pokoušel o mírová jednání všemi možnými cestami. Všechna ztroskotala nebo minimálně nepokračovala, protože se nezdálo pravděpodobné, že by Rakousko-Uhersko uzavřelo separátní mír a mohlo přistoupit k plnění 14 Wilsonových bodů. 8. bod se týkal navrácení Alsaska-Lotrinska Francii, k čemuž Německo nechtělo rozhodně přistoupit. Konec všem nadějím na uzavření příměří učinilo provalení Sixtovy aféry v dubnu 1918. V kombinaci s podepsáním brestskeho míru v březnu 1918 a přesunutím jednotek z východní fronty na západní, se zdálo, že Němcům nestojí nic v cestě k vítězství ve válce. To mělo dopad na vnitropolitickou situaci v Rakousku. Ministerský předseda Seidler se rozhodl uskutečnit už nějakou dobu plánovanou správní reformu v Čechách, která byla ve prospěch Němců. Po květnové schůzce císaře Karla a císaře Viléma v belgickém Spa se ocitla rakousko-uherská

armáda pod německým velením a českým elitám v zahraničním a domácím odboji nezůstalo moc důvodů, proč zůstat ve svazku s Rakouskem.

13. července si Češi ustavili Národní výbor. Byl to paralelní orgán moci zastřešující české politické strany. Součástí Národního výboru se stali také staročeši a lidovci, kteří do té doby stáli pevně na straně Rakouska a dynastie.⁴ Češi se začali připravovat pomalu na převzetí státní moci. Během léta 1918 se změnila také situace na bojišti a centrální mocnosti začaly prohrávat. Jejich armády se musely z některých pozic stáhnout. V říjnu při zasedání Říšské rady již požadovaly všechny národy svoje státy. Císařský manifest ze 16. října 1918 federalizující Rakousko se dostal do tisku 18. října a nemohl na stávající situaci nic změnit.⁵ Veřejnost zareagovala negativně ozývající se, že šlo o polovičaté řešení beztak přicházející pozdě a Národní výbor v Praze se k tomu nevyjadřuje vůbec, jelikož považuje tuto záležitost již nezávislou na rozhodnutí vlády. K tomu všemu se manifest týkal jenom Rakouska a Uhersko ponechával stranou, což nemohlo za žádných okolností uspokojit Slováky a Jihoslovany. O uspokojení se nedalo vůbec mluvit v případě zahraničního odboje. Již dříve Dohodou uznaná prozatímní československá vláda vyhlásila 18. října v reakci na federalizační manifest samostatné Československo.⁶ Přesněji řečeno tak učinil Masaryk jménem prozatímní vlády a dohodové státy československou samostatnost akceptovaly.⁷ V ten samý den byla uveřejněná Wilsonová nóta jako odpověď na pokus Rakouska-Uherska uzavřít mír přijetím 14 Wilsonových bodů. Odpověď byla negativní a nechávala již na vládách Rakouska-Uherska si vyjednat s každým národem podmínky, které by ho udržely v habsburské monarchii.⁸ Po zveřejnění Wilsonovy nóty nechtěli v

4 Jan RYCHLÍK, 1918: Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa, s. 224.

5 Text manifestu byl zveřejněn 17. října v pozdních hodinách, a tak ho stihli zveřejnit jenom Wiener Zeitung. Další velké noviny v říši stihly tyto informace podat svým čtenářům až 18. října. Bernard MICHEL, Smrt dvouhlavého orla, s. 194.

6 Událo se tak prostřednictvím dokumentu známého jako Washingtonská deklarace.

7 Jan RYCHLÍK, 1918: Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa, s. 231.

8 Jan RYCHLÍK, 1918: Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa, s. 233.

monarchii zůstat ani Rakušané, ani Maďaři. Všichni se připravovali na konec habsburské monarchie.

Již dříve, než skončila válka, začaly jednotlivé národy vyhlášovat samostatné státy. V případě Československa se tak událo 28. října 1918. Samotnému vyhlášení samostatnosti Národním výborem v Praze předcházely demonstrace, které vznikly z nedorozumění, které vyvolal souhlas s Wilsonovými podmínkami a žádostí o příměří, které byly otištěny v Národní politice jako odpověď prezidentu Wilsonovi.⁹Jednalo se o v Praze nesprávně pochopenou Andrásyho nótu zaslanou Wilsonovi prostřednictvím Švédska, aby vůbec mohly začít jednání Rakouska-Uherska o míru.¹⁰V podvečerních hodinách byl již Národní výbor v Obecním domě donucen okolnostmi podepsat první československý zákon vytvořený Rašínem.¹¹Podle prvního československého zákona mělo, kromě jiného, dojít k zachování kontinuity s právním řádem do té doby platným v zemi a v říši. Poté, co byly oba dokumenty schváleny, byly předány tisku a prostřednictvím letáku rozeslány do všech obcí ve vznikajícím Československu.¹²O tom, co se událo v Praze, neměli členové Slovenské národní rady (SNR) tušení, protože bylo uherskou vládou zakázané dovážet noviny z Čech na Slovensko. Jiné noviny neinformovaly o událostech v Praze dostatečně a z nějakého důvodu neposkytl tuto informaci vůbec nikomu ani Vavro Šrobár. Proto 30. října SNR v Martine přijala Deklaraci slovenského národa, které hlavní myšlenkou bylo právo na sebeurčení. Po zjištění, co se stalo 28. října v Praze, byla deklarace trochu upravena.¹³Bez pochyb se ale dá říct, že se Martinskou deklarací Slováci přičinili k založení Československa.¹⁴

9 Jan RYCHLÍK, 1918: Rozpad Rakousko-Uherska a vznik Československa, Praha 1918, s. 236.

10 Jan GALANDAUER, Karel I.: poslední český král, Litomyšl 2004, s. 268-269.

11Antonín KLÍMEK, Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIII, Praha 2000, s. 18.

12 Antonín KLÍMEK, Říjen 1918: vznik Československa, Praha 1998, s. 215-216.

13 Jan RYCHLÍK, 1918: Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa, s. 238-239.

14 Bernard MICHEL, Smrt dvouhlavého orla, s. 217.

V čase podzimu 1918, kdy Rakousko-Uhersko zachvátila vlna revolucí a státních převratů, nikdo netušil, kterým směrem se situace vyvine. Konečnou tečku za tímto obdobím zmatků měla učinit mírová konference, která měla stanovit nové hranice s mezinárodním uznáním na základě mírových smluv s nástupnickými státy. Do té doby, než k podpisu těchto smluv došlo, docházelo na území rodícího se Československa k vojenským střetům o sporná území. Češi se snažili zachovat historické hranice českého státu, přičemž naráželi na odpor německého obyvatelstva. O to samé se snažili Maďaři. Území Uherska mělo zůstat zachované v jeho původní podobě, tedy i se Slovenskem. V obou případech musel Národní výbor zasáhnout vojensky.

Na rozdíl od českých zemí se musela v případě Slovenska určit prozatímní demarkační linie, která byla jako československo-maďarská hranice později na mírové konferenci uznána. Maďarské jednotky byly vytlačeny za tuto demarkační linii až koncem února 1919.¹⁵ První Československá republika získala z území bývalého Uherského království také území Podkarpatské Rusi. Ještě ani v první polovině roku 1918 se nepředpokládalo připojení k Československu.¹⁶ V létě 1918 vznikla Americká národní rada Uhrorusínů, která se vyslovila pro autonomii v rámci jiného státu, kterým mohlo být i Uhersko.¹⁷ V září 1918 vzniklo memorandum, které požadovalo pro Rusíny samostatný stát nebo autonomii v rámci jiného slovanského státu.¹⁸ Po odevzdání memoranda v říjnu 1918 prezidentu Wilsonovi se situace vyvinula v prospěch myšlenky autonomie v rámci Československa, což také Americká národní rada Uhrorusínů v listopadu schválila.¹⁹ V tomto stavu se pomalu rodil československý stát.

15 Jaroslav PÁNEK et al., Dějiny českých zemí, Praha 2018, s. 412-413.

16 Jan RYCHLÍK, 1918: Rozpad Rakousko-Uherska a vznik Československa, s. 222.

17 Tamtéž, s. 223.

18 Tamtéž, s. 223.

19 Tamtéž, s. 223-224.

Jak se nepředpokládalo u Podkarpatské Rusi v první polovině roku 1918, že by byla připojení k budoucímu Československu, rovněž rakouští Němci nepočítali ani v říjnu 1918 s připojením německých území v českých zemích s jiným státem, než který si sami založí na základě sebeurčení. K tomu to rozhodnutí došli němečtí poslanci 21. října 1918, kdy se prohlásili za Prozatímní národní shromáždění.²⁰ 29. října založili Němci z českých zemí ve Vídni provincii Deutschböhmen, která měla být součástí Německého Rakouska. 30. října se k nim připojili Němci z Moravy a Slezska prohlášením provincie Sudetenland. V prvních dnech vládlo sice mezi Němci a Čechy v českých zemích napětí, ale klid.²¹ Československá armáda obsadila do konce roku všechna pohraniční území, která byla Československu později potvrzena mírovou smlouvou s Rakouskem. Podepsáním mírové smlouvy se problém nevyřešil a napětí přetrvávalo po celou dobu existence první republiky. Pohraniční území přetrvaly jako oblast konfliktů mezi Čechy a Němci, ne jejichž pozadí se odrážel vztah české společnosti k habsburské dynastii.

Ač si národy rozpadajícího mocnářství malovali svoji budoucnost každý podle svého, jednoznačně si jí nepředstavovali ve svazku s Habsburky. Bez toho, aby dohodové mocnosti otevřeně a konečně rozhodly o osudu habsburské monarchie a dynastie, se národy Rakouska-Uherska do jednoho zřekli habsburské dynastie. Negativní vztah k Habsburkům pramení u každého z nich z rozličných zdrojů souvisejícími s historickými křivdami. Společným zdrojem odporu proti dynastii je první světová válka, do které Habsburkové svoje národy zatáhli a zapříčinili utrpení obyvatelstva po hospodářské a sociální stránce. U české společnosti se odpor k dynastii projevuje odstraňováním rakouských a habsburských symbolů na budovách, přejmenováváním veřejných prostranství pojmenovaných po členech nenáviděné dynastie a vytvářením negativního obrazu habsburského rodu v tisku. V bouřlivých dnech po převratu je tisk rozhodujícím faktorem, který formuje obraz Habsburků

20 Pieter, M., JUDSON, The Habsburg Empire: a new history, Cambridge 2016, s. 436

21 Antonín KLIMEK, Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIII, Praha 2000, s. 31.

v nové vznikajícím státě. Je tomu tak aspoň v prvních dnech, než se Národní výbor prohlásí za Revoluční národní shromáždění. V tomto krátkém období v Národním výboru objeví zmínka o Habsburcích jednou v souvislosti s pobořením Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí. Poslanec Tomášek reaguje na probíhající diskuzi, že šlo o zničení katolického symbolu. Tomášek toto popírá a tvrdí, že nešlo o poničení katolického symbolu, ale o monument symbolizující, že *“dynastie habsburská zvítězila v tomto odboji českého národa nad národem českým, že to byl symbol, promiňte to tvrdé slovo, potupy a hanby našeho českého národa.”*²² Na druhou stranu jsou informace týkající se habsburského rodu v českém tisku častější a podávané mnohem dynamičtější formou než kdykoliv jinde. Sebevědomí z nabyté samostatnosti a zúčtování s Habsburky je v českých novinách neskrývané.

2.2 Přetrhávání pout k habsburskému rodu

Mezi 28. říjnem a 14. listopadem 1918 je čas, kdy Národní výbor jen pomalu získává jistotu a uvědomění naprosté samostatnosti. Jak usuzuje Ferdinand Peroutka v jeho knize *Budování státu*, nabývá Národní výbor pocitu samostatnosti někdy v prvních listopadových dnech, jelikož ještě 31. října bere na vědomí císařovo svolení, aby vojáci vstupovali do vojsk národních států. Český stát byl tedy ještě spojen jakýmsi lehkým poutem s Vídní, když Národní výbor nezvolil způsob odmítnutí toho, aby císař zasahoval a něco jim ještě v tomto stavu a čase vzkazoval.²³ V čase vyhlášení nezávislosti stále ještě bojovali Češi a Slováci na frontě za habsburskou monarchii. Italům se vzdalo 3. a 4. listopadu kolem 85 000 Čechů a Slováků.²⁴ V den vypuknutí převratu navázal Národní výbor v Obecním domě podepsáním prvního československého zákona na právní a správní

22 Národní výbor československý 1918, část 2/5 (5.11.1918), *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Společná česko-slovenská parlamentní digitální knihovna, 1918 [2022-01-09]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1918nvc/stenprot/19181105/19181105_05.htm.

23 Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu*, I: 1918-1919, Praha 1991, s. 169.

24 Alan SKED, *Úpadek a pád habsburské říše*, Praha 1995, s. 298.

system habsburské říše. Kontinuita ovšem nepřetrvala v oblasti politické, kde se nově vznikající stát vydal svojí vlastní cestou. Národní výbor se prohlásil za Revoluční národní shromáždění.

Na jeho první schůzi dr. Karel Kramář slavnostně vyslovil tato slova: *“A nyní, než dovolím si Vás vyzvati k volbě předsednictva musíme vykonati něco, co opravdu již došlo. My nemůžeme sice dnes, poněvadž nejsme ještě konstituantou, ve státní základní zákony vtělit to, čím žít chceme. Ale jedno může již dnes národní shromáždění prohlásiti. Všecka pouta, která nás vázala k dynastii Habsbursko-Lotrinské, jsou přerávána (Výborně! Poslanci povstávají, hlučný potlesk.) Konec jest smlouvám z r. 1526 i pragmatické sankci (Výborně, potlesk) Dynastie habsbursko-lotrinská ztratila všechna práva na trůn český (Tak jest! Výborně! Potlesk.) A my svobodni a volni prohlašujeme, že náš stát československý jest svobodnou československou republikou.”*²⁵ Citovaný úryvek je z první schůze Národního shromáždění 14. listopadu 1918. Tímto datem můžeme považovat státní převrat, započatý 28. října, formálně za ukončený, ačkoli práce, které ho opravdu zakončovaly, trvaly až do jeho rozpuštění v roce 1920.²⁶ Jedním z úkolů, který nový stát čekal bylo vypořádání se se svojí historií, kterou po staletí formovala nyní sesazená dynastie. Je přirozené, že se nově vzniklý stát chtěl od starého státu, jež ho předcházela, vymezit. Rakousko-Uhersko bylo dynastickým státem, a proto bylo těžké od sebe oddělit Rakousko a Habsburky, bezpochyby to bylo těžké v případě vztahu české společnosti k dynastii.²⁷ Toto vnímání státu a dynastie se v českém prostředí měnilo v čase pod vlivem centralistických snah dynastie a později vznikem dualismu. Vznikem Československa se postoj k habsbursko-lotrinské dynastii v českém a slovenském prostředí sjednocuje aspoň

25 Národní shromáždění československé 1918-1920, 1. schůze, část 1/4 (14.11.1918). *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Společná česko-slovenská parlamentní digitální knihovna, 1918 [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/001schuz/s001001.htm>

26 Ferdinand PEROUTKA, Budování státu. I, s. 173.

27 Ivana ČORNEJOVÁ-Jiří RAK-Vít VLNAS, Ve stínu tvých křídel: Habsburkové v českých dějinách, Praha 1995, s. 9.

do té míry, že se dá pokládat za negativní v obou případech. V slovenském případě to bylo s časovým posunem a určujícím byl postoj českého prostředí, v kterém byla česká státnost dominantním faktorem vytvářejícím postoj české společnosti k dynastii.

Ve dnech následujících po říjnovém převratu dochází k symbolickému zřeknutí se habsburské monarchie. Zdá se, že symbolická očista od monarchie je tou nejvýraznější. Samozřejmě je to nejvíce vidět ve veřejném prostoru. Ovšem je také potřeba si uvědomit, že administrativní systém nového státu, jak jsem již naznačil výše, byl převzatý ze staré říše.²⁸ Zákon o zřízení samostatného státu československého, sepsaný Aloisem Rašínem, recipuje rakousko-uherský právní řád. Po této stránce navazuje nově vzniklý stát na Rakousko-Uhersko. To samé se nedá říct o vztahu k dynastii. Hned 28. října jsou spontánně strhávány symboly monarchie z veřejných vládních budov, nemocnic a škol. Národní výbor 13. listopadu přispívá k symbolické očištění od monarchie vytvořením speciální komise zabývající se přejmenováváním ulic a náměstí. Socha maršála Radeckého v Praze byla v listopadových dnech překryta plátnem. Také Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze je 3. listopadu obětí odstraňování symbolů monarchie.²⁹ Postoj české společnosti po říjnovém převratu k habsburskému rodu se do dnešních dní nejzřetelněji odráží na stránkách dobového tisku. Události posledních říjnových a prvních listopadových dní se nesly v duchu zániku habsburské monarchie a v přerhávání pout mezi českým trůnem a habsbursko-lotrinskou dynastií. Jak je vidět na následujících řádcích, v tisku byl odpor české společnosti k Habsburkům nepopíratelný.

V čase převratu 28. října jsou pražské ulice plné lidí radujících se z končící se války a znovu nabyté svobody. Je to čas plný radosti, ale také napětí. 28. říjnem trápení a starosti způsobené válkou nekončí, naopak je potřeba se dát do práce a napravit neutěšený stav

²⁸ Pieter, M., JUDSON, The Habsburg Empire: a new history, Cambridge 2016, s. 434.

²⁹ Tamtéž, s. 434.

obyvatelstva a země, a to vše v situaci, kdy vojáci ještě umírají na frontě. To jsou události, kterým veřejnost věnuje pozornost a ve stínu kterých se vytrácí důležitost dynastie a její místo v české společnosti. I přesto po pár dnech, když byla situace přehlednější, se našlo místo pro zmínku o Habsburcích. Ovšem člověk by tehdy v novinách marně hledal milou zmínku na prastarou dynastii, která zatáhla národy pod jejím žezlem do zničující a zdoluhavé války nepřinášející pro ně nic dobrého. Právě naopak, zprávy o událostech z 28. října jsou plné radosti z toho, že lidé *“přestali být otroky Habsburků”*³⁰ a že jejich domov není jenom *“provincie vydaná v plen Habsburgům”*,³¹ jak se psalo v novinách *Právo lidu* dva dny po převratu. V prvním listopadových dnech daly české noviny najevo sebevědoměji, že česká společnost o Habsburky více nestojí. *Národní listy* píšou 2. listopadu o tom, že *“ani Maďaři nechtějí Habsburky”*³² a čtyři dny poté pod vlivem vojenských úspěchů Dohody se nebály psát o vítězství *“nad třistaletou tyranii habsburské dynastie”*.³³ Noviny *Venkov* přišly 3. listopadu v rubrice Pod čarou s básní, která promlouvala k mrtvému císaři Františkovi Josefovi I. jako k původci války, která stála životy mnoha mrtvých a zničení měst a vesnic. Poslední sloka by se dala popsat jako rozpad dlouholetého vztahu mezi českým národem a habsburskou dynastií:

“Slyš tedy, slyš! My svobodný jsme národ,

pod spáry orla mřít už nebudem,

neb bědný osud trůnu Habsburského

*i Rakouska již stal se osudem.”*³⁴

Větší prostor v médiích se dostal Habsburkům s blížícím se výročím bitvy na Bílé hoře. Výročí bitvy připadalo na pátek 8. listopadu, ale první oslavy se uskutečnily již

30 *Právo lidu*, r. 27, č. 252, 30. 10. 1918, s. 2.

31 *Právo lidu*, r. 27, č. 253, 31. 10. 1918, s. 1.

32 *Národní listy*, r. 58, č. 119, 2. 11. 1918, s. 1.

33 *Národní listy*, r. 58, č. 122, 6. 11. 1918, s. 1.

34 *Venkov*, r. 13, č. 256, 3. 11. 1918, s. 2.

3. listopadu, který připadal na neděli před výročím bitvy. V nových poměrech po převratu se politické strany nemohly dočkat připomenutí tohoto výročí a změnilo se to v jakousi soutěž.³⁵ Dav vracející se z pláně na Bílé hoře se nakonec zastavil na Staroměstském náměstí při Mariánském sloupu a strhnul ho k zemi jako symbol vítězství Habsburků nad českými stavy. Následně bylo vysvětleno, že sloup byl vztyčen po vítězství nad Švédy, tedy až mnoho let po bitvě na Bílé hoře. Svržení Mariánského sloupu vzbudilo pochopitelný zájem médií. „*Nic nezničil lid český, jen to, co připomínalo Rakousko a Habsburky.*”³⁶ Takto se ke zničení Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí vyjádřila redakce *Práva lidu*, i když přiznala, že nešlo o symbol české porážky na Bílé hoře. Konec konců jedním z účastníků stržení sloupu byl redaktor *Práva lidu* Jan Skála.³⁷ Noviny *Venkov* zaujali k tomuto činu odmítavý postoj pokládajíc Mariánský sloup za cenné umělecké dílo a jeho stržení odsoudili jako čin ochuzující českou vlast. *Venkov* nabádal k ochraně podobných památek, jelikož „*Habsburkové dosti už Čechy - hlavně pak Prahu - své doby vydrancovali...*”³⁸ Osvěžující postoj k událostem kolem zboření Mariánského sloupu zaujaly *Lidové noviny* ve své rubrice *Beseda*, kde rovněž odsuzují zničení sloupu jako uměleckého díla a vyzývají dokonce k jeho opětovnému vztyčení a nabádají k likvidaci jiné sochy: „*Ale hrr! Na Františka I. ne že by byl Habsburgem, nýbrž že jeho sochař za nic nestál.*”³⁹

Socha Františka I. nevázla v žaludku jenom redakci *Lidových novin*. U jiných pramenů ovšem jeho neoblíbenost pravděpodobně také z toho, že to byl Habsburk. Její osud už mohla naznačovat skutečnost, že stála na bývalém Františkově nábřeží a její odstranění bylo považované za samozřejmost.⁴⁰ S přejmenováváním ulic, mostů, náměstí atd. se dlouho neotálelo a hned od prvních chvil Československa se začalo uvažovat o přejmenovávání ulic.

35 Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu I.*, s. 116

36 *Právo lidu*, r. 27, č. 249, 5. 11. 1918, s. 3.

37 Libor GOTTFRIED, „Kterak socha mariánská byla stržena”, *Dějiny a současnost*, 1994, 16 (5), s. 30.

38 *Venkov*, r. 13, č. 257, 5. 11. 1918, s. 2.

39 *Lidové noviny*, r. 26, č. 307, 8. 11. 1918, s. 1.

40 *Venkov*, r. 13, č. 257, 5. 11. 1918, s. 2.

Nový stát chtěl vzdát poctu novým osobnostem, které se přičinily nějakým způsobem o vznik nového státu. Se vznikem Československa zatím nepřibyly veřejná prostranství, která by se k tomuto účelu hodila, a tak jako vhodnou možností se zdálo přejmenování těch starých, nesoucích jména osobností, které již nový stát nepokládal za tak úctyhodné. Skvělými kandidáty se zdáli být právě Habsburkové, jak uvádí *Právo lidu* v poslední říjnový den roku 1918: „*Ještě několik názvů nábřeží a mostů zdědili jsme po Habsburcích, nestojíme však o toto problematické dědictví...*”⁴¹

Zatímco levice si začala netrpělivě připomínat výročí bitvy na Bílé hoře a slavit, že se může na tento smutný den českých dějin vzpomínat v nových poměrech, pravice si počkala na 8. listopadu, kdy se bitva opravdu odehrála. Při této příležitosti se na Hradčanském náměstí sešli středoškolští studenti, ke kterým promluvil několik řečníku z vědecké a umělecké sféry. Bílá hora byla velkou jizvou ve vztahu mezi českým národem a Habsburky, a proto se v prosloveh nedalo vyhnout zmínce o dynastii. Jednalo se vskutku o nehezka slova. Mezi řečníky se objevil například básník J. S. Machar, pro kterého byli Habsburkové „*lidé zdegenerovaní, zbabělci, idioti, hlupci a hrubci*”.⁴² Historik J. Kazimour podal podle agrárnických novin *Venkov* „*přehled barbarské vlády habsburské*”.⁴³ Proslovy byly otištěny již v ten den také v *Národních listech*.⁴⁴

V “bělohorském” týdnu se vrátila česká delegace ze Švýcarska. Svým návratem přispěla k slavnostní atmosféře panující v české společnosti. Noviny *Venkov* věnují 6. listopadu návratu delegátů titulní stránku a informují, že “*když vlast opouštěli, byla ještě v okovech habsburských*”⁴⁵ Změnu poměrů naznačovalo i to, že delegace opouštěla Prahu vlakem vyjíždějícím z nádraží Františka Josefa a vracela se o dva týdny později na to samé

41 *Právo lidu*, r 27, č. 253, 31. 10. 1918, s. 5

42 *Venkov*, r. 13, č. 261, 9. 11. 1918, s. 4.

43 Tamtéž, s. 5

44 *Národní listy*, r. 58, č. 124, 8. 11. 1918, s. 2.

45 *Venkov*, r. 13, č. 258, 6. 11. 1918, s. 1.

nádraží, ale tentokrát již Wilsonovo.⁴⁶“*Aniž bychom tušili, co jste tu vy zatím vykonali, prohlásili jsme a podepsali zahraničním demokraciím, naším spojencům, prohlášení, že s Habsburky český národ na věčné časy súčtoval*” zaznělo z úst jednoho z členů delegace G. Habermana.⁴⁷Podobně informují a otiskují Habermanova slova *Národní listy* druhý den na titulní stránce.⁴⁸

Bezpochyby bylo jen málo zpráv o Habsburcích, které by neobsahovaly stopy odporu a vůbec žádné, které by se o nich zmiňovaly trochu hezky nebo aspoň s lítostí. Nově vzniklý československý stát nezůstal jenom u slov, ale pohnul se také k činům. Bylo rozhodnuto, že císařské statky budou převzaty do zemské správy v zástavu. Mělo jít o náhradu za škody způsobené válkou vyvolanou habsburským rodem.⁴⁹Informace o císaři Karlovi byla zpravidla stručné a bez negativních emocí, spíše jen podávající nezbytné informace. Výjimkou nebylo ani oznámení o jeho abdikaci. Navzdory všemu protihabsburskému odporu se našlo i slovo pochopení pro posledního českého krále. Našlo se v redakci *Venkova*, kde o Karlovi píšou přiznávajíc, že sice válku nezavinil a dělal co mohl, ale “*byl to slaboch, dítě svými názory a odnáší nyní trest za hříchy svých předků*”.⁵⁰Prozatím nebyl Karel brán jako hrozba, ale měl se jí brzy znovu stát a tím jenom přispět k vytváření negativního obrazu rodu, ze kterého pocházel.

Způsob, jakým vznikal nový stát a jak přetrhával nebo naopak udržoval kontinuitu k zaniklé říši mělo značný dopad na utváření a udržování paměti na vládnoucí dynastii. Český vztah k Rakousku-Uhersku a k dynastii se mohl částečně různit od vztahu ostatních národů v Československu. Obyvatelé Československa se před rozpadem habsburské monarchie nacházely ve dvou odlišných částech Rakousko-Uherska. Jejich “národní

46 Právo lidu, r. 27, č. 258, 5. 11. 1918, s. 1.

47 Tamtéž, s. 2.

48 Národní listy, r. 58, č. 124, 6. 11. 1918, s. 1.

49 Právo lidu, r. 27, č. 252, 9. 11. 1918, s. 2.

50 Venkov, r. 13, č. 264, 13. 11. 1918, s. 1

příběhy” se odvíjely tedy částečně od těchto geopolitických reálií. Jak je vidět na příkladech konfliktního vztahu Čechů a Němců v rakouské části monarchie nebyly geopolitické reálie jediným faktorem, který mohl určovat vztah k Rakousku-Uhersku a jeho dynastii. Jak se zdá, ke konci první světové války byla dynastie jediným, co ještě národy Rakouska-Uherska spojovalo. První světová válka byla velkým zlomem, který národy budoucí Československé republiky zaskočil a zasáhl po staletí vytvářená pouta mezi vládnoucí dynastií a národy, které se pod křídly habsburského orla vyvíjely. Český vztah k dynastii byl, od poloviny 18. století do začátku 19. století loajální.⁵¹ Během 19. století až do vypuknutí první světové války a během ní je vztah české společnosti k habsbursko-lotrinské dynastii, až na malé výjimky a zakolísání, loajální.⁵² Ke změně dochází až k závěru války pod tíhou okolností válkou vyvolaných. Vztah slovenského národa k dynastii byl vždy loajální, protože Slováci, na rozdíl od Čechů, viděli v osobě habsburského panovníka více ochránce před uherským státem utiskujícím slovenský národ.⁵³ První světová válka začala tento postoj u slovenských politických elit měnit z důvodu nenaplněných iluzí, jak to začalo u Čechů již v 19. století.⁵⁴ Posledními odpadlíky od dynastie byli Němci, kterých vztah k dynastii, i navzdory trpkému rozchodu, byl diametrálně odlišný od toho českého, což se projevilo brzy po vzniku Československa v budování a zachování paměti k ”habsburskému dědictví”.

Zvláštní postavení v celé řadě habsburských panovníků v české historii patří těm v historiografii označovaným jako osvícenští panovníci. Do období jejich vlády spadají počátky utváření moderní české občanské společnosti a modernizace státu. Jejich obrovské reformní úsilí zanechalo kladný odkaz do dnešní doby a stejně tomu bylo v době první Československé republiky. Navzdory tomu byl vztah v české společnosti po vzniku

51 Ivana ČORNEJOVÁ et al., *Ve stínu tvých křídel*, s. 10.

52 Jan RYCHLÍK, 1918: *Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, s. 106.

53 *Tamtéž*, s. 108.

54 Roman HOLEC, *Poslední Habsburgovci a Slovensko*, Bratislava 2001, s. 110.

Československa k těmto osvícenským panovníkům bipolární. Na jedné straně stály jejich reformy, mající dobrý vliv na hospodářský a sociální vývoj českých zemí v 18. století a v době následující, na druhé straně byly reformy, které měly neblahý vliv na českou státnost, jazyk a kulturu. Aby toho nebylo málo, byli to všichni členové habsburského rodu, což samo o sobě, jak jsme viděli, bylo největším “hříchem”. V následujících kapitolách bude ukázáno, jak byl uchováván jejich odkaz po zániku Rakouska-Uherska v českém prostředí v politice, žurnalistice, ve veřejném prostoru a také ve školách a v historiografii.

3. Politická reflexe

Moderní stát a občanská společnost období první republiky měly své počátky v době osvícenství. Vděčit za to mohly reformám habsburských panovníků, za co jsou v historiografii označováni jako osvícenští vládcové. Osvícenské reformní dílo mělo vliv na další vývoj habsburského soustátí. Dokonce i s odstupem více než jednoho století se mohl nástupnický stát Československo odkázat, pokud ne přímo navázat, při ústavodárné a zákonodárné činnosti na reformy z dob osvícenství.

V čase tvorby ústavy a zákonů nově vzniklého státu zazněla několikrát v proslovech poslanců na půdě parlamentu jména osvícenských Habsburků v souvislosti s jejich reformami majícími dosah do doby první republiky. Týkalo se to témat náboženství, vzdělání, jazyka a pozemkového vlastnictví. Velkým tématem první republiky byla pozemková reforma. V dubnu 1919, kdy se začala diskuze o jejím provedení, vystoupil v Národním shromáždění poslanec Antonín Němec z Československé sociálně demokratické strany dělnické. V proslovu týkajícího se omezení latifundií se dobral až k prvnímu pokusu o toto omezení za doby Marie Terezie. Jednalo se o tzv. raabizaci. Poukázáním, že se

podobné myšlenky objevily již za tereziánského absolutismu, chtěl podpořit toto omezení latifundii, které se mu zdálo více radikálnější, než se chystali vykonat oni v první republice.

Zároveň se dotkl zcizování korunního majetku za doby pobělohorské. V tomto kontextu zmínil pozitivně počínání Josefa II., který se snažil o nápravu zcizení korunního majetku, které nastalo za vlády jeho předchůdců a ochudilo český stát. *“Měl-li josefínský centralista i v této věci cit pro porušení práv koruny české a nebál se žádati prohlášení neplatnosti provedených zcizení, máme, myslím méně příčin báti se nápravy potupného zanedbání práv české koruny.”*⁵⁵ Poslanec Němec kroky těchto osvícenských panovníků hodnotí pozitivně a dává je za příklad při dalším postupu v oblasti pozemkové reformy.

Jelikož Československo nebylo v první republice jenom státem mnohonárodnostním, ale také státem mnoha konfesí, nezůstávala v parlamentních jednáních upozaděna otázka náboženství. V souvislosti s náboženskou otázkou byl zmíněn v parlamentu dvakrát Josef II. jako vydavatel tolerančního patentu. Poprvé to bylo v únoru 1919 a po druhé začátkem dubna stejného roku. Řečníkem byl v obou případech poslanec dr. Jan Herben za Československou národní demokracii. Ačkoli vnímá vydání tolerančního patentu jako pozitivní Josefův krok, hodnotí ho kriticky slovy: *“Ale když Josef II. vydal toleranční patent a osvobodil jim české evangelíky, nedal jim rovnoprávnost-tak silný nebyl proti církvi-nýbrž jen protestanty trpěl.”*⁵⁶ O měsíc později konstatuje Herben, že husité nebyli uznáni tolerančním patentem a pokračuje v rozpravě dál, bez toho, aby se ještě k osobě Josefa vyjadřoval víc, než že patent pocházel od něho.

Jméno Josefa II. bývalo snad nejčastěji skloňováno v souvislosti s germanizací českých zemí. Když se v únoru 1919 na parlamentní půdě probírala změna zákona o Karlo-

Ferdinandově univerzitě z roku 1882, musel se řečnící prof. František Mareš ve svém

55 Národní shromáždění československé 1918-1920, schůze 46 (16.4.1919), *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Společná česko-slovenská parlamentní digitální knihovna, 1919 [2022-01-09].

56 Národní shromáždění československé 1918-1920, schůze 31 (20.2.1919), *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Společná česko-slovenská parlamentní digitální knihovna, 1919 [2022-01-07].

historickém přehledu o univerzitě zmínit také o císaři Josefovi II.: “*Řeč university byla latina, ale roku 1784 císař Josef II. jako na všech školách, také na universitě zavedl místo latiny němčinu. To nebylo proto, aby splnil nějaké právo Němcům, nýbrž, aby místo mrtvého jazyka zavedl jazyk živý.*”⁵⁷ K tomu později dodal, že “*jakmile český jazyk také ožil, nastoupil přirozeně na totéž právo*”⁵⁸. V závěru svého dlouhého proslovu prohlašuje, že nikdo nechce Němcům brát jejich univerzitu a klade otázku, jestli ale touto univerzitou je ta Karlova, které se Němci zmocnili po Bílé hoře a německé postavení na ní vycházelo z habsburské vlády. Završení tohoto procesu vidí v roce 1784, “*kdy monarcha absolutistický Josef nařídil zavedení němčiny-třebas to byla germanisace jen administrativní a ne německo-nacionální germanisace. Ale to konečně vyjde na jedno*”⁵⁹.

Na parlamentní půdě zaznělo z úst poslanců nespočetněkrát jméno habsburské dynastie, většinou ne v lichotivém kontextu. Ovšem ve většině případu šlo buď o dynastii jako takovou nebo se zmínka týkala některého z posledních Habsburků. O Leopoldovi II. V parlamentu za období 1918 až 1923 nezazněla jediná zmínka. Ačkoli stáli osvícenští Habsburkové u zrodu moderního státu, byla to doba dosti vzdálená na to, aby jí a jejím vládcům bylo věnováno více prostoru.

Po vzniku Československa byl hlavní politickou platformou Národní výbor a na něj od 14. listopadu 1918 navazující Revoluční národní shromáždění. Toto shromáždění bylo jednokomorové a nevolené. V tomto stavu mělo zůstat do doby, než bude přijatá ústava a situace v novém státě bude stabilizovaná.⁶⁰ Teprve pak se měly uskutečnit první volby. Se stabilizací to nevypadalo nejrůžověji. Československo bylo mnohonárodnostním státem jako jeho předchůdce Rakousko-Uhersko. Jak bylo zmíněno výše, Němcům bylo

57 Národní shromáždění československé 1918-1920, schůze 34 (27.2.1919), *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Společná česko-slovenská parlamentní digitální knihovna, 1919 [2022-01-05].

58 Tamtéž

59 Tamtéž

60 Antonín KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, sv. XIII, Praha 2000, s. 53.

Československo vnučené násilím. Němci se od samého začátku nehodlali stát součástí Československa a prosazovali právo na sebeurčení. Český pohled byl jasný a prosazoval české státní právo, a tedy český stát v jeho historických hranicích. Z toho vznikl konflikt mezi Čechy a Němci a nebyl zdaleka jediný konflikt na podobném principu. Ve zkratce, Československo zdědilo národnostní spory z habsburské monarchie, které stály z velké části za její nestabilitou během války. V čase budování státu a jeho stabilizace jsou tyto národnostní konflikty více než nežádoucí, a proto bylo nutné, aby v Národním shromáždění byli ti, kteří se dokázali dohodnout. Pro začátek to byli Češi a Slováci. Němci nakonec akceptující svoji existenci v rámci Československa si stěžovali, že byli vyloučeni z tvorby ústavy a zákonů. Jak bylo vidět po parlamentních volbách v roce 1920, kdy se Němci stali součástí parlamentu, jejich přítomnost v parlamentu stabilitu nepřinesla. To mělo později také dopad na postoj k habsburskému odkazu v první republice.

Jablkem sváru mezi Čechy a Němci v pohraničí se staly pomníky Josefa II. Němci nebyli v Československu spokojeni a zlá zásobovací situace v pohraničí tyto nálady nezlepšovala. Josef II. měl u Němců v pohraničí hlubokou tradici a pokud jim Češi na tohoto „svatého“ sáhli, vznikl mezi nimi konflikt. Konfliktní nálady se dokonce přenesly na půdu parlamentu, kde si Němci stěžovali na české provokace a boření soch Josefa II. Německý poslanec Patzel poukázal na tento problém v červnu 1920: *“...vy kácíte nám pomníky ne císař Františka Josefa ty vám darujeme-nybrž dokonce onoho císaře, který také české rolníky osvobodil”*.⁶¹ Sice není zmíněno, že se jedná o císaře Josefa II., ale z kontextu to jasné vyplývá. Pro Němce je Josef II. osvoboditelem rolníků a přesně tak se o něm vyjadřují v poslanecké sněmovně.

61 Národní shromáždění republiky Československé 1920-1925, schůze 5 (10.6.1920), *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha: Společná česko-slovenská parlamentní digitální knihovna, 1920 [2021-12-20].

Čeští politici projevují pochopení a netroufají si říct, že tyto pomníky jsou symbolem germanizátora, jak zaznívá z českého tisku. Celá konfliktní situace vyvrcholí na přelomu října a listopadu. Podrobněji je rozebrána ve čtvrté kapitole zabývající se pomníky a památnými místy, kde je označována jako “teplické události”. Po těchto teplických událostech je v poslanecké sněmovně přehršel zmínka o Josefovi v Teplicích.

Z Josefa II. se mění na teplického Josefa. Je to pojem, který se vyskytuje mnohokrát a nepotřebuje být nikomu víc vysvětlován. Tím ale politická reflexe na samotného panovníka Josefa II. končí. Nejde už o to, jestli byl Habsburk, ale o jeho význam u Němců. Čeští politici se snaží od celé věci distancovat a zabezpečit klid v pohraničních oblastech státu. Největší odezvou v politice je diskuze o návrhu zákona na odstraňování habsburských pomníků.⁶² Celá záležitost okolo pomníků Josefa II. nereflektuje vztah české společnosti k Habsburkům a habsburským symbolům, ale vztah mezi Čechy a Němci.

4. Pomníky osvícenských Habsburků

4.1 Pomníky a památná místa Marie Terezie

Veřejný prostor s byl nepochybně jednou prvních oblastí reagující na změny probíhající po první světové válce v oblastí vytváření nového obrazu panovnické dynastie.

V něm byl reflektován postoj české společnosti také k osvícenským panovníkům. Do

62 § 26 Neodstranění nebo zřízení nedovolených pomníků.

1. Politický (státní policejní) úřad může naříditi, aby byly odstraněny pomníky, nápisy a jiné památky umístěné na veřejném místě nebo tak, že jsou viditelné z veřejného místa, jsou-li rázu protistátního nebo jsou-li zřízeny některému členu rodin panovavších v Rakousku, Uhersku nebo Rakousko-Uhersku, v říši Německé nebo některému členu dynastií panovavších r. 1914 na půdě říše Německé. Tentýž úřad může také zakázati zřizování takových pomníků, nápisů a památek na příště.

Za pomníky nebo památky považují se zejména i poprsí, desky, obrazy, znaky a odznaky.

Místem veřejným rozumějí se ve smyslu tohoto ustanovení náměstí, ulice, veřejné cesty, sady, veřejné sbírky, lázně, školy, výčepní a zábavní místnosti a jiná veřejně přístupná prostranství a místnosti.

2. Nevyhoví-li ten komu bylo pravomocně nařízeno, aby odstranil takový pomník, nápis nebo památku, tomuto nařízení ve stanovené lhůtě, kdo přes zákaz zřídí nový takový pomník, nápis nebo památku, trestá se politickým (státním policejním) úřadem za přestupek pokutou do 10 000 Kč nebo vězením do tří měsíců neb obojím trestem. Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi v místech, kde není státního policejního úřadu, vydává trestní nález administrativní vrchnost policejní.

veřejného prostoru patřily památníky a památná místa na tyto vládce nacházející se na území meziválečného Československa, jejichž osudy jsou často zachycené v dobovém tisku. Celostátní stranický tisk nejenom, že zachytával, jak bylo s památníky a památnými místy zacházeno, ale také odrážel postoj české společnosti k panovníkům, které tyto pomníky znázorňovaly nebo udržovaly jejich památku.

Táto kapitola se bude věnovat obrazu prvních panovníků z habsbursko-lotrinské dynastie neboli osvícenských panovníků v období po vzniku Československé republiky. Zásadním tématem budou památníky a památná místa související s Marií Terezií, Josefem II. a Leopoldem II. Vztah první Československé republiky k památníkům a památným místům spojených s habsbursko-lotrinskou dynastií se vyznačoval, až na malé výjimky, jejich odstraňováním a bořením. Památníky a památná místa potkávaly různé osudy, což někdy souviselo s historií jejich vzniku, které v této práci nemohu opominout. Vznik míst paměti a pomníků se lišil v prostoru a čase. Jejich zánik je pak často provázen zájmem médií, v tomto případě celostátních novin. Způsob, jakým se dobový tisk vyjadřuje o ničení pomníků osvícenských Habsburků a jak se vůbec s těmito pomníky zacházelo, nám dává poznat, jaké místo měli osvícenští Habsburkové v historické paměti oné doby.

Paměť na Marii Terezií byla uchovávána jak na místech, které za svého života sama navštívila, tak na místech, které její přítomnost nikdy nezažila. Vyskytují se dále místa, o kterých víme, že je Marie Terezie navštívila, ale památka na to se do první republiky nezachovala, pokud vůbec někdy nějaká památka na ní na těchto místech existovala. Také by se dala tato památná místa a památníky rozdělit podle doby vzniku. Některá místa začala zachovávat památku na Marii Terezií již v době její vlády, ale velká část se stala památnými místy až po její smrti.

Za svého života navštívila Marie Terezie několikrát české i uherské země. Tato královna se objevila v Čechách sedmkrát.⁶³ Dvakrát se objevila v Čechách v doprovodu svojí matky Alžbety Kristýny v letech 1721 a 1732.⁶⁴ Tyto dvě návštěvy se uskutečnily za účelem léčebného a ozdravného pobytu v Karlových Varech, který podstoupila hlavně její matka.⁶⁵ Mezitím si v roce 1723 vyžádala její přítomnost korunovace jejího otce Karla VI. českým králem. Teprve při její čtvrté návštěvě byla centrem pozornosti sama Marie Terezie. Jednalo se o její vlastní korunovaci na českou královnu v dubnu roku 1743. Na tuto událost se nám zachovalo více zmínek a také památka přeživší konec monarchie. Další tři návštěvy v letech 1750, 1753 a 1754 byly kvůli vojenským manévřům na území Čech, a to konkrétně v prvním a posledním případě mezi Kolínem a Kutnou horou. Královský dvůr pobýval v zámku v Nových Dvorech.⁶⁶ V roce 1753 to byly manévry u Týna nad Vltavou.⁶⁷ Na svých cestách do Čech projížděla česká královna se svým doprovodem Moravou, kde za zmínku stojí její návštěvy Olomouce, která se stala jedním z nejvýznamnějších míst paměti v habsburské monarchii na tuto panovnici. Obě návštěvy moravské metropole se udály z vojenských důvodů. Poprvé se tak stalo po konci slezských válek v roce 1748 při budování olomoucké pevnosti. Po druhé to bylo za výše zmíněné cesty z manévřů mezi Kolínem a Kutnou horou v roce 1754, kdy se v Evropě schylovalo k sedmileté válce. To byla také vůbec poslední návštěva Marie Terezie českých zemí. Ve Slezsku, o které tolik bojovala, není žádné památné místo nebo památník, o kterém by byla později zmínka. Na několik návštěv českých zemí Marii Terezii se nejvíc zachovala do první Československé republiky památka v zemských metropolích v Praze a v Olomouci.

63 Josef SVÁTEK, Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha pátá, Dějiny panování císařovny Marie Terezie, díl první, Praha 1897, s. 386.

64 Tamtéž, s. 387.

65 Tamtéž, s. 387.

66 Josef SVÁTEK, Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha pátá, Dějiny panování císařovny Marie Terezie, díl první, Praha 1897, s. 387.

67 Tamtéž, s. 395.

Z míst, které Marie Terezie za svého života na půdě českého státu navštívila, kromě Prahy a Olomouce, se zachovala památka na českou královnu také v Karlových Varech. Tato památka nevznikla při příležitosti její návštěvy, ale o něco později. Byl to lázeňský penzion s jménem Krásná královna. V rámci penzionu byl také obchod s uměleckými předměty a známou restaurací. Vystavět ho dal krejčí Kraus, který byl královniným dodavatelem. Krásnou královnou měla být Marie Terezie.⁶⁸ Podle turistického průvodce z roku 1958 tam tento dům dosud stál a nesl jméno Krásna královna.⁶⁹ Nic nenaznačuje, že by tomu tak nebylo v období první republiky. Pokud navíc vezmeme v úvahu, že se jednalo o soukromý objekt s komerčním využitím, a ne státem nebo jinou veřejnou institucí financovaný památník, není moc důvodů pochybovat, že si udržel jméno Krásna královna také v první republice. Ještě dnes připomíná Marii Terezii reliéf s její podobou nad vstupem do budovy.⁷⁰

Olomouc byla jiným případem. Stejně jako Karlovy Vary navštívila Marie Terezie Olomouc za svého života dvakrát, ale v případě Olomouce již jako česká královna a moravská markraběnka. Možná při svých návštěvách udělala česká panovnice velký dojem na obyvatele Olomouce. To už jde dnes jen těžko posoudit. S určitostí lze ale tvrdit, že Marie Terezie měla velký vliv na podobu Olomouce na několik dalších desetiletí. To je určitě jeden z důvodů, proč se památka na ní ve veřejném prostoru města zachovala až do první republiky a místy ještě dodnes. Po uzavření Vratislavského míru ztratila Marie Terezie většinu slezských knížectví a rakousko-pruská hranice vedla jenom jeden den pochodu od města Olomouce. Tato skutečnost vedla k myšlence vybudovat z Olomouce pevnost, která měla zabránit pruskému vpádu.

68 Stanislav BUCHAROVICĚ - Jiří LINHART, Karlovy Vary: Průvodce, Praha 1991, s. 61.

69 Václav František ŽANDA, Karlovy Vary: Průvodce městem, Praha 1958, s. 99.

70 <http://www.pensionhotel.cz/hotel--2219-hotel-renaissance-krasna-kralovna-karlovy-vary.html?fbclid=IwAR1i3vi79X5K7zxl63JuSoP1NzNmnnflQy7uNCN8h3XNsLeSKzHGLLWYLM>

Výstavba pevnosti byla pro Marii Terezii dvakrát důvodem pro návštěvu Olomouce. Poprvé v roce 1748 a podruhé v roce 1754.⁷¹ V čase druhé návštěvy české královny dostala své jméno Terezká brána na počest této panovnice a také ulice vedoucí od brány do města.⁷² Při své druhé návštěvě v roce 1754 se panovnice také zúčastnila vysvěcení sloupu Nejsvatější Trojice. Na památku této události byla nad vstup do kapličky umístěna deska s jmény veličenstev Františka a Terezie.⁷³ Již čtyři roky poté byla Olomouc obležená pruskými vojsky. Město odolalo pruskému obléhání, za což Marie Terezie, kromě rozdání šlechtických titulů a finanční odměny, dala městu zvláštní privilegium vylepšit si městský znak iniciály F. M. T. (Franciscus - Maria Theresia) na prvním štítu červeno-stříbrné šachované moravské orlice.⁷⁴ Jedna z památek na Marii Terezii v Olomouci je datovaná ještě do doby před její první návštěvou města, ovšem již v době Marii Terezii nařízené výstavby Olomoucké pevnosti. Jednalo se o Olomoucký orloj, přesněji řečeno o jeho barokní výzdobu od Jana Kryštofa Handke z roku 1747. V letech 1810-1811 byla Marie Terezie nahrazená na orloji svým vnukem císařem Františkem I. V roce 1898 se portrét Marie Terezie na orloj vrátil.⁷⁵ Ani tentokrát to nebylo natrvalo. Památka na Marii Terezii na Olomouckém orloji nepřežila první republiku. V roce 1929 prošel orloj úpravou od Jana Kohlera.⁷⁶ Marii Terezii se dostalo v Olomouci počty také mnoho let po její smrti. Bylo po ní pojmenováno nové náměstí, které vzniklo po zbourání hradeb. Náměstí Marie Terezie dostalo své jméno v roce 1896 a bylo přejmenováno v roce 1919 na náměstí u Terezké brány.⁷⁷ Tato změna proběhla pokojně jako u jiných případech přejmenování veřejných prostranství nesoucích názvy po panovnicích habsburského

71 Václav NEŠPOR, Dějiny města Olomouce, Olomouc 1998, s. 197.

72 Alois Vojtěch ŠEMBERA, Paměti a znamenitosti města Olomouce, Vídeň 1861, s. 33.

73 Milan TICHÁK, Olomouc rodu ženského, Olomouc 2009, s. 16.

74 Miroslav KUČH-BREBURDA - Vladimír KUPKA, Pevnost Olomouc, Dvůr Králové nad Labem 2004, s. 132.

75 Milan TICHÁK, Olomouc rodu ženského, s. 16.

76 Marie-Christine SIMEK, Architektura a kamenosochařská výzdoba radniční kaple sv. Jeronýma v Olomouci. Bakalářská práce, Olomouc 2014. s. 19.

77 Milan TICHÁK, Lexikon olomouckých ulic, Olomouc 2009, s. 108.

rodu v nově vzniklém Československu. Žádné z celostátních novin o přejmenování náměstí neinformovaly.

Praze, jako jednomu z nejdůležitějších měst habsburského soustátí, o které Marie Terezie tak úporně musela bojovat, byla také věnovaná pozornost jediné vládnoucí české královny. Pražský hrad v Praze byl od nepaměti symbolem české státnosti. Marie Terezie jako česká královna Prahu a Pražský hrad navštívila dvakrát a zanechala na něm dodnes viditelné stopy. V případě první návštěvy se jednalo o velice prestižní událost, a to korunovace Marie Terezie českou královnou. Na významu ji přidávalo v tom čase nedávné triumfální znovudobytí Prahy. Pražská korunovace Marie Terezie se bezpochyby významně zapsala do historické paměti českých zemí a na jejím lesku ji nic neubraly ani v té době ještě nedávné vojenské operace na území Prahy. I když se jednalo o významný státní akt potvrzující nárok Marie Terezie na český trůn, hmotných památek ve veřejném prostoru připomínajících tuto událost se nezachovalo. Jiným případem byla druhá návštěva Marie Terezie v hlavním městě Českého království v roce 1754. Jednalo se o sedmou a poslední návštěvu Marie Terezie v českých zemích, při které, kromě jiného, byl položen základní kámen pro budovu budoucího Ústavu šlechticů.⁷⁸ Rok poté byl nadační listinou Marie Terezie Ústav šlechticů formálně založen.⁷⁹ Po této poslední návštěvě Čech královnou Marií Terezií byla zrealizovaná přestavba Pražského hradu, která mu dala dnešní podobu. Přestavbou byl pověřen Anselmo Lurag podle plánu Nicolý Pacassiho. Vnější fasáda hradu byla sjednocena, vznikl tzv. čestný dvůr (dnešní první nádvoří) a Tereziánský trakt spojující Ludvíkovo křídlo a Nový palác s Ústavem šlechticů.

Sousoší Marie Terezie na nábřeží Dunaje v Bratislavě se sice nacházelo již mimo rámec českých zemí, ale příběh jeho zániku se týkal celého území Československa.

Události, které vedly k jeho stržení zasáhly také českou společnost. Památník na Marii

⁷⁸ Josef SVÁTEK, *Dějiny panování císařovny Marie Terezie*, s. 400.

⁷⁹ Michaela ŽÁKOVÁ, *Terziánský ústav šlechticů na Pražském hradě*, Disertační práce, Praha 2019, s. 11.

Terezii se nacházel na místě korunovačního kopce, který byl součástí korunovace Marie Terezie. V roce 1897 bylo vztyčeno sousoší Marie Terezie a dvou uherských magnátů v uherských krojích se šavlemi.⁸⁰ Sousoší přežilo vznik Československa, v čem sehrál roli kladný vztah obyvatel Bratislavy k této habsburské panovnici. To ovšem nemělo zůstat nedotčené dlouho.

V říjnu 1921 bylo sousoší za pomoci legionářů a také přispění místního obyvatelstva zničeno.⁸¹ Důvodem byla napjatá politická situace ve střední Evropě způsobená přítomností Karla Habsburského se svojí manželkou Zitou v Maďarsku. Informace o jeho již druhém pokusu dostat se zpět na uherský trůn se rychle rozšířily po Evropě a Československo muselo na vzniklou situaci urychleně reagovat. Po schůzce československého prezidenta T. G. Masaryka a československé vlády bylo usneseno, že přítomnost Karla Habsburského v Maďarsku je dostatečným důvodem pro mobilizaci.⁸² Podobně postupovaly malodohodové státy Jugoslávie a Rumunsko.⁸³ Československo vyhlásilo mobilizaci 24. října.⁸⁴ V této atmosféře se měnily také nálady obyvatel Bratislavy a v kombinaci s přítomností legionářů to nevěštilo nic dobrého pro pomníky Habsburků v Bratislavě.

Pomník Marie Terezie byl odstraněn dříve, než politická hrozba Československa z Maďarska v podobě posledního uherského a českého krále Karla I. Pokud nebyli Habsburkové v slovenském prostředí vnímáni tak negativně jako v českém, ohrožení, které by přišlo ze strany Maďarska opětovným dosazením Habsburků na trůn, to změnilo. Pokud by se dostal Karel znova na uherský trůn a držel by se svoji korunovační přísahy, mohlo to pro území Československa znamenat hrozbu v podobě snahy o obnovení původní územní

80 Pavel DVOŘÁK, Pád Márie Terézie z piedestálu (Pohľad do poprevratovej Bratislavy), Historická revue, 1990. 1 (2), s. 20.

81 Pavel DVOŘÁK, Pád Márie Terézie z piedestálu, Historická revue, s. 21.

82 Jan GALANDAUER, Karel I.: poslední český král, Litomyšl 2004, s. 323.

83 Tamtéž, s. 323.

84 Ferdinand PEROUTKA, Budování státu III/IV, Praha 2003, s. 659.

celistvosti Uherska. Téma opětovného ohrožení první republiky Maďarskem nenechávala československou společnost chladnou. Nebylo tak dávno, co musel mladý československý stát vojensky zasahovat proti Maďarsku v boji o území Slovenska.

Objevení se Karla Habsburského v Maďarsku bylo velkým tématem říjnových a listopadových dní v Československu a probudilo v obyvatelích Československa protihabsburské vášně, kterých obětí se stal pomník na počest zakladatelky habsbursko-lotrinské dynastie, ze které pocházel i Karel. Téma odstranění pomníku Marie Terezie v Bratislavě se objevovalo v novinách ještě nějakou dobu. Noviny informovaly o průběhu odstranění a bezprostřední reakci obyvatelstva na tento čin. *“Když spadlo poslední prkno,⁸⁵ byla soše Marie Terezie, kterou bratislavský lid vtipně nazýval Terinkou, kolem krku vložena smyčka drátěného lana, což bylo obecně provázeno hlučným souhlasem.”⁸⁶* Připomenutí události se objevovalo v novinách i další dny s poukázáním na reakci obyvatelstva. *“Svržení pomníku Marie Terezie v Bratislavě přijalo slovenské obyvatelstvo v Bratislavě s pocitem dostiučinění, maďarské a německé zcela klidně.”⁸⁷* Zájem v *Lidových novinách* budily dokonce osudy pozůstatků pomníku, které můžou naznačovat, jakou hodnotu mohl pomník pro některé lidi mít a že musely být později střeženy. *“Pozůstatky pomníku Marie Terezie v Bratislavě staly se objektem čilého podloudného obchodu. První noc po rozbití nebyla u sochy stráž a proto kusy pomníku byly odvečeny.”⁸⁸* Svržením pomníku Marie Terezie se ale nezabývaly noviny tak jako s pomníky jejího syna Josefa II. Významnější deníky, kromě *Lidových novin*, se svržením pomníku ani nezabývaly.

Osvícenští panovníci habsbursko-lotrinské dynastie nepatřili mezi nadané vojevůdce a války, které dynastie vedla, byly často z donucení pro zachování existence své

85 Pomník Marie Terezie byl od popřevratové doby zabeďněný, nejspíš i kvůli napjaté situaci mezi Maďary a Slováky v době územního sporu řešeno vojensky silou.

86 *Lidové noviny*, r. 29, č. 539, 27. 10. 1921, s. 4.

87 *Lidové noviny*, r. 29, č. 541, 28. 10. 1921, s. 5.

88 *Lidové noviny*, r. 29, č. 547, 2. 11. 1921, s. 5.

říše. Habsburkové vybudovali svoje impérium sňatkovou politikou, a ne válkami. To samé platí pro války Marie Terezie, čehož důkazem je, že Slezsko nebylo nikdy navraceno pod nadvládu Habsburků. O to víc si vítězné bitvy, které vedly císařští vojevůdci jménem Marie Terezie, zasloužily oslavu a vybudování památníku na vládu Marie Terezie. České země se staly v době panování Marie Terezie několikrát bojištěm, což zanechalo nesmazatelné místo v historii zemí Koruny české. Ne mnoho vojenských střetů s Pruskem, jak jsem naznačil, dopadlo pro českou královnu vítězně. Bitva u Kolína měla pro českou panovnici šťastný konec, a tedy se také dostalo této bitvě později památníku. Není možná náhodou, že se tento památník zrodil při příležitosti 50. výročí vlády Františka Josefa I.⁸⁹ Jeho vojenské "úspěchy" jsou legendární. Je lepší vzpomínat na slavné vítězné okamžiky než prohry. Nakonec iniciátoři stavby pomníku nestihli dokončit památník včas a slavnostně byl památník odhalen až v květnu 1899.⁹⁰

Popřevratová doba sice památník ohrozila, ale pomník nebyl převratovými událostmi podzimu 1918 bezprostředně zasažen. Kvůli bouřlivým časům byl památník předán pod ochranu Okresního národního výboru v Kolíně, který začal řešit nastalou situaci s Ústředním spolkem pro udržování pomníků z roku 1866 v Hradci Králové spravujícím tento památník.⁹¹ Po domluvě byl nakonec památník zachován, ale byl z něho sundán habsburský orel.⁹²

4.2 Pomníky a památná místa Josefa II. a Leopolda II.

Příběh památných míst a památníku Josefa II. je odlišný od těch, které vznikaly na památku na Marii Terezii. Pro Josefa II. bylo typické, že hodně cestoval, což bylo pro

89 Vojtěch KESSLER, *Paměť v kaměni: druhý život válečných pomníků*, Praha 2017, s. 66.

90 Tamtéž, s. 76.

91 Tamtéž, s. 87-88.

92 Tamtéž, s. 88-89.

habsburské panovníky v raném novověku netypické, obzvlášť, když uvážíme, že se v Josefově případě často jednalo o cesty do zahraničí.⁹³ Při svých cestách rozhodně nevynechal země, v kterých jeho rod vládl a několikrát za svůj život také navštívil české země, jako například v roce 1766⁹⁴ jen krátce poté, co se stal matčiným spoluvladařem, v roce 1770 Uničov, kde se potkal s pruským králem Fridrichem II. nebo o rok později zavítal do Čech kvůli hladomoru.⁹⁵ Pomníky Josefa II. vznikaly hlavně v poslední čtvrtině 19. století a z velké části se nejednalo o památku na přítomnost tohoto vladaře v oněch místech jako v případě jeho matky Marie Terezie. Výjimkou je například pomník k připomenutí události, o které se dodnes učí v učebnicích dějepisu. Jedná se o pomník na Moravě u obce Slavníkovice, kde se Josef II. v roce 1769 na jedné ze svých inspekčních cest zastavil.⁹⁶ Tento památník je zajímavý už tím, že se v roce 1995 dočkal svého pátého odhalení.⁹⁷

Josef II. patří mezi ty populárnější české panovníky. Tento osvícenský panovník se stal legendou již za svého života, a to již v době, kdy byl spoluvládce své matky Marie Terezie. Oblibu nacházel obzvlášť mezi selským lidem a nekatolickým obyvatelstvem monarchie kvůli jeho nejznámějším reformám, kterými bylo zrušení nevolnictví a toleranční patent povolující kromě katolictví i některá jiná náboženství. Josefův obraz v českých zemích se měnil v prostoru a čase podle politické situace. Abychom se mohli blíže podívat na problém udržování historické paměti na Josefa II. ve veřejném prostoru první republiky, musíme se aspoň krátce podívat, jaká byla politická situace v Evropě a v českých zemích sto let poté, co se Josef II. ujal samostatné vlády v habsburské monarchii.

93 Marie RYANTOVÁ-Petr VOREL-Robert ANTONÍN, *Čeští králové*, Litomyšl 2008 s. 490.

94 Přemysl PEER, *Josef II. a Leopold II.*, *Dějiny a současnost*, 1965, 7 (11), s. 19.

95 Marie RYANTOVÁ et al., *Čeští králové*, s. 491.

96 Václav BURIAN, *Z historie čtyř pomníků Josefa II. – Oráče u Slavíkovice*, *Vlastivědný věstník moravský*, 1957, 12 (2), s. 72.

97 Marcela MĚCHUROVÁ, *Der Aufgeklärte Despot Joseph II. und seine Spuren nicht nur bei Slawikowitz in Mähren*, Diplomová práce, Brno 2007, s. 73.

V české historii se devatenácté století vyznačuje konfliktními vztahy mezi Čechy a Němci a v tomto kontextu je nutné se dívat na historii pomníků Josefa II. Na Berlínském kongresu v roce 1878 se rozhodlo a schválilo, že Rakousko-Uhersko může okupovat území Bosny a Hercegoviny, což vyvolalo v říšské radě reakci německých liberálů obávajících se nárustu počtu slovanského obyvatelstva v monarchii.⁹⁸ To způsobilo nejednotnost německých liberálů a ztrátu většiny Auerspergovy vlády v parlamentu a následně Auerspergovu demisi, který byl nahrazen Eduardem Taafem.⁹⁹ Aby získal Taafe na svoji stranu české poslance, slíbil jim, kromě jiného, jazykovou rovnoprávnost v českých zemích. Jejím plodem se stala Stremayrova jazyková nařízení částečně zrovnoprávňující češtinu a němčinu ve vnějším úřadování.¹⁰⁰ Tato politická situace vyvolala v Němcích žijících v českých zemích pocit ohrožení. Není tedy ani divu, že v tomto čase dostal kult Josefa II. nacionální podobu. Josef II. byl prosazovatel němčiny jako úředního jazyka v celé monarchii. Spolu se stým výročím vydání tolerančního patentu a zrušení nevolnictví v českých zemích si čeští Němci vybrali vztyčování soch císaře Josefa II. jako symbol vyjadřující jejich loajalitu k monarchii a liberálně-nacionální postoj.¹⁰¹ V kontextu národnostních bojů mezi Čechy a Němci se stalo, že Češi na Josefa II. zanevřeli a k císařovu odkazu se hlásili pouze Němci.

Začátkem 80. let 19. století bylo v českých zemích vztyčeno mnoho soch Josefa II. Bez výjimky se jednalo o německé prostředí. Největší úcty se mu dostalo v severních a v severozápadních Čechách s velkou převahou německého obyvatelstva a velkým vlivem německé liberální strany.¹⁰² Na Moravě, kde sice mělo německé etnikum politickou převahu nad Čechy, nebyl kult Josefa II. tak silný jako v Čechách, a to z důvodu menšího vlivu německé liberální strany. Do roku 1882 zde byly vztyčeny jenom dvě sochy Josefa II.

98 Jaroslav PÁNEK et al., Dějiny českých zemí, s. 349.

99 Tamtéž, s. 349.

100 Otto URBAN, Česká společnost 1848-1918, Praha 1982, s. 354-355.

101 Ivana ČORNEJOVÁ et al., Ve stínu tvých křídel, s. 176.

102 Zdeněk HOJDA - Jiří POKORNÝ, Pomníky a zápomníky, Praha 1996, s. 139.

oproti pětadvaceti sochám v Čechách.¹⁰³ Většina Josefových pomníků vznikla začátkem 80. let 19. století, ale ani zdaleka tato móda u českých Němců neskončila. Právě naopak, některé sochy byly ještě vztyčovány začátkem 20. století, jako například v Teplicích.¹⁰⁴ Definitivní konec tomu učinil až vznik první Československé republiky, kdy se situace obrátila.

Po vzniku Československa byly na některých místech spontánně ničeny památníky a sochy členů habsburské dynastie. V případě Josefových soch nešlo jenom o symbol svržené dynastie, ale zároveň symbol Němců stojící uprostřed “bitevního pole” mezi dvěma zneprátelenými národy žijícími vedle sebe v českých zemích. Slovensko nebylo jediným územím nově vzniklého státu, o který se muselo bojovat. Podle principu práva na sebeurčení se rozhodli čeští Němci v závěru první světové války také uskutečnit svůj převrat. Německé oblasti českých zemí se měly stát součástí Německého Rakouska.¹⁰⁵ Zatímco probíhal český převrat v Praze, ve Vídni bylo českými Němci rozhodnuto o odtržení německých oblastí, které se měli stát součástí Německého Rakouska¹⁰⁶ do doby, než budou tato území připojena k Německu.¹⁰⁷ Tento německý převrat měl proběhnout jako český převrat ve smyslu pokračování právního, správního, školského atd. systému.¹⁰⁸ Kontinuita s habsburskou monarchií se projevila i v pokračování konfliktních česko-německých vztahů. Pro budoucnost této části Evropy to nevěštilo nic dobrého. V tomto okamžiku to nevěštilo nic dobrého ani pro pomníky císaře Josefa II. Po neúspěšném pokusu o vytvoření dohody mezi Národním výborem a vůdci českých Němců došlo k vojenskému zásahu československé armády trvajícím do konce roku 1918, kdy byla pohraniční území znova pod československou kontrolou. V některých městech v

103 Zdeněk HOJDA - Jiří POKORNÝ, Pomníky a zápomníky, Praha 1996, s. 140.

104 Tamtéž, s. 141.

105 Zdeněk KÁRNÍK, České země v éře první republiky (1918-1938), díl první: Vznik a budování a zlatá léta republiky (1918-1929), Praha 2000, s. 37.

106 Tamtéž, s. 37.

107 Jaroslav PÁNEK et al., Dějiny českých zemí, s. 411.

108 Zdeněk KÁRNÍK, České země v éře první republiky (1918-1938), díl první, s. 38.

německých oblastech v Československu, jako například v Prachaticích nebo v Duchcově, se staly sochy Josefa II. oběťmi postupu československé armády.¹⁰⁹

Československo zaslalo francouzské vládě memorandum žádající z pozice vítězného státu právo na obsazení území, které si nárokuje, před podepsáním mírové smlouvy. Později se mělo Československo podříditi rozhodnutí učiněnému na mírové konferenci. S tímto memorandumem souhlasila, kromě Francie, také Británie, Itálie a USA.¹¹⁰

Situace v pohraničí se neuklidnila ani po uznání práva Československu na jeho obsazení dohodovými mocnostmi, právě naopak. Objevovaly se provokující německé letáky proti Československu popuzující legionáře nasazené v pohraničí kvůli udržení pořádku. Německé šovinisty dráždilo odstraňování německých nápisů, symbolů a památníků. V lednu 1919 se obětí tohoto napětí stala socha Josefa II v Žatci.¹¹¹ Sochy Josefa II. se staly lákavým objektem v očích českých vojáků. Byly německým symbolem vhodným ke zničení a tím potrestáním Němců za jejich provokace.¹¹² Odstraňování pomníků Josefa II. pokračovalo i nadále na pozadí česko-německých konfliktů. Dokládá to například zmínka o odstranění sochy Josefa II. před Německým domem v Brně v *Lidových novinách* z roku 1919, která zároveň dobře reflektuje vztah Čechů a Němců k památce Josefa II. V článku s názvem *Následky německé provokace* stálo například: “*Včera v noci zmizela z vysokého podstavce před Německým domem socha císaře Josefa II., který byl Němcům nedotknutelným symbolem německého panství v bývalé říši Habsburků, stejné jako nám byl symbolem soustavně germanisující centralisace, která vyvolala vzrůstající odpor českého národa a proti očekávání povzbudila jeho obrození.*”¹¹³ *Odstranění sochy*

109 Milan BEDNÁŘ, Poškození drobných sakrálních památek po vzniku Československé republiky, Diplomová práce, Brno 2010, s. 51.

110 Antonín KLIMEK, Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIII, Praha 2000, s. 34-35.

111 Antonín KLIMEK, Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIII, Praha 2000, s. 81.

112 Jaroslav CESAR-Bohumil ČERNÝ, Od sudetoněmeckého separatismu k plánům odvety. Iredentistický puč německých nacionalistů v ČSR v letech 1918-1919, Liberec 1960, s. 142.

113 Lidové noviny, r. 27, č. 270, 29. 9. 1919, s. 1.

*předcházela nedělní demonstrace Němců, kde se ozývaly hlasy proti "českému násilí"*¹¹⁴ prováděnému na německých školách doprovázená nadávkami na legionáře a zpíváním písně *Wacht am Rhein!*¹¹⁵ Na tuto provokaci odpověděli pravděpodobně někteří legionáři odstraněním sochy následující noci.

V první republice byla situace mezi Čechy a Němci velmi napjatá. Vyvrcholením tohoto napětí byly národnostní bouře na podzim 1920. Těmto národnostním bouřím předcházely změny v politice. V dubnu 1920 proběhly první volby do Národního shromáždění a Němci se konečně dostali do parlamentu. Následovala stížnost za stížností na stát, který jim byl vnucen. Věc, která popudila Němce byla jazyková otázka v Národním shromáždění, která byla zakotvená v jednacím řádu a ustanovovala za jazyk hlavní jazyk československý.¹¹⁶ Napětí z Národního shromáždění se přesunulo mezi obyvatelstvo a vrcholilo v otázce odvodů do armády, které Němci bojkotovali.¹¹⁷ Vyvrcholením všeho byl spor o sochu Josefa II. v Teplicích, kterou česká menšina žádala městskou radu odstranit.¹¹⁸ Požadavek od české menšiny v Teplicích na odstranění Josefova pomníku zazněl poprvé na jaře 1920. Naléhání na jeho odstranění byl zamítnut správou města a následně státními úřady. Když legionáři oslavovali v Teplicích druhé výročí republiky, rozhodli se ho oslavit odstraněním zbývající připomínky na habsburskou monarchii, a to například odstraněním pomníku Josefa II. v Teplicích.¹¹⁹ Starosta tento požadavek odmítl, ale ve vzniklém napětí ve městě bylo povoláno vojsko k udržování pořádku a pomník Josefa II. byl zabeďněn až do 5. listopadu, kdy ho tepličtí Němci znova odhalili.¹²⁰ Situace se natahovala a celá aféra se dostala až do Národního shromáždění a byla probíraná vládou,

114 Lidové noviny, r. 27, č. 270, 29. 9. 1919

115 Německá nacionální píseň, která byla něčím jako německou neoficiální hymnou.

116 Ferdinand PEROUTKA, Budování státu III, Praha 1991, s. 1281.

117 Tamtéž, s. 1285.

118 Tamtéž, s. 1286.

119 Tamtéž, s. 1287.

120 Tamtéž, s. 1287.

než vojákům v Teplicích došla trpělivost a převzali zodpovědnost za odstranění pomníku.¹²¹ Vojáci dostali rozkaz opustit město, ale místo toho se 11. listopadu shromáždili na náměstí a sochu odstranili a následně odvezli do muzea.¹²² Vinící tohoto činu měli být potrestáni po prošetření tohoto činu vyšetřovacím výborem. Konání vojáků bylo sice odsouzeno, ale odstranění sochy ne. Celá záležitost poutala po celou dobu pozornost médií.

V některých člancích se jasně reflektovalo, co si česká společnost myslí o osvícenském Habsburkovi a jeho pomníku v Teplicích. Noviny *Venkov* psali o pomníku, že je to “*dráždivá socha představitele germanisace*”.¹²³ O čtyři dny později 14. listopadu píše *Venkov* k odstranění Josefova pomníku také: “*Němcům byl zvláště Josef symbolem německého absolutismu, centralismu a germanisace a proto na potupu českého národa byly mu na české půdě pomníky stavěny.*”¹²⁴ Večerník *Práva lidu* píše k napjaté situaci kolem Josefova pomníku, že “*je pochopitelné, že lid český si přeje, aby všechny památky jeho poroby pod Habsburky byly odstraněny.*”¹²⁵ Zároveň ale odsuzuje, že vojáci odstranili Josefův pomník navzdory zákazu úřadů. O týden později *Večerník Práva lidu* otiskl na titulní stránce článek znovu odsuzující počínání vojáků při odstranění teplického pomníku. V článku s názvem *Proti vojenské diktatuře v republice* bylo také připomenuto stanovisko *Práva lidu* k habsburským pomníkům. Psalo se zde: “*I při poměrně světlé stránce habsburského Josefa (vyjímaje jeho snahy germanisační) v řadě habsburských císařů, sdílíme ten názor, že republika má právo a povinnosti žádati, aby pomníky Habsburků a dřívějších monarchů byly ukládány do museí.*”¹²⁶ “*Centralisující syn Marie Teresie byl tu vždy symbolem habsburské monarchie a německé nadvlády*” uvedly Lidové noviny v článku informujícím o teplickém dramatu.¹²⁷ V Národních listech psali 18. listopadu 1920 o

121 Tamtéž, s. 1287.

122 Zdeněk HOJDA - Jiří POKORNÝ, Pomníky a zápomníky, s. 142.

123 *Venkov*, r. 15, č. 264, 10. 11. 1920, s. 5.

124 *Venkov*, r. 15, č. 561, 11. 11. 1920, s. 4.

125 *Právo lidu*, r. 29, č. 255, 10. 11. 1920, s. 1.

126 *Právo lidu*, r. 29, č. 259, 16. 11. 1920, s. 1.

127 *Lidové noviny*, r. 28, č. 561, 11. 11. 1920, s. 3.

teplických událostech, a vyjádřili se k odkazu Josefa II. a jeho pomníku například takto: *”Posuzována se stanoviska našich menšin znamenala socha Josefa II. pro naše lidi, že naše osvobození není dosud dokonáno, že trvá snaha o německý stát a německou správu.”*¹²⁸ Od říjnového převratu do teplických událostí byly sice habsburské pomníky odstraňovány, ale nikdy do té doby nezaujaly pozornost celorepublikového tisku. Odstraněním pomníku Josefa II. v Teplicích to ale rozhodně neskončilo.

Teplické události spustili další vlnu odstraňování pomníků Josefa II. K odstranění pomníků Josefa II. došlo bez vědomí úřadů v následujících listopadových dnech také v Chebu, Aši nebo České lípě.¹²⁹ Pomníky se pak ještě na nějakou dobu vrátili na svá místa. Chebský pomník byl stržen nelegálně čtyři dny po tom teplickém. Navrácen byl krátce poté, ale bez pravé ruky.¹³⁰ Později se stal ještě místem německých manifestací.¹³¹ V případě pomníku Josefa II. v Aši dokonce zemřeli Němci zastřeleni vojáky a četníky.¹³² V následující době ještě docházelo k ničení pomníku Josefa II. nebo aspoň k odstraňování bednění na nich bez vědomí úřadů tajnými pachateli. V Krnově se tak stalo v červnu roku 1921, jak je informováno v Lidových novinách: *”Bednění, jimž zakrytá byla socha císaře Josefa II. v Krnově, bylo v posledních dnech neznámými pachateli odstraněno, aniž kdo věděl, nebo lépe řečeno chtěl vědět, kam.”*¹³³ Pomníky Josefa II. vzbuzovaly mezi obyvatelstvem podle všeho vášně ještě i v roce 1922, kdy byla Josefova socha odstraněna v Opavě z důvodu popsaných opět v Lidových novinách takto: *”O Josefa II. v Opavě. Jelikož socha císaře Josefa II. v opavských sadech opětně stala se místem protičeských a protistátních projevů, nařídila zemská politická správa slezská městskému úřadu v Opavě, aby do osmi dnů ji odstranil.”*¹³⁴ Do března 1923, než vešel v platnost zákon na ochranu

128 Národní listy, r. 60, č. 317, 18. 11. 1920, s. 1.

129 Zdeněk HOJDA - Jiří POKORNÝ, Pomníky a zápomníky, s. 142.

130 Venkov, r. 15, č. 269, 16. 11. 1929, s. 1., Pomník je aktuálně v lázeňském parku ve Františkových Lázních.

131 Venkov, r. 17, č. 159, 11. 7. 1922, s. 3.

132 Právo lidu, r. 29, č. 273, 19. 11. 1920, s. 1.

133 Lidové noviny, r. 29, č. 319, 28. 6. 1921, s. 5.

134 Lidové noviny, r. 30, č. 338, 9. 7. 1922, s. 5.

republiky,¹³⁵ byly pomníky Josefa II. odstraňovány buď nelegálně, nebo zvláštním nařízením vyšších správních úřadů, jako to bylo v opavském případě. Návrh zákona byl podán již koncem roku 1920, patrně po teplických událostech. Po vstoupení zákona na ochranu republiky v platnost v březnu 1923 se dozvídáme v novinách o odstraňování pomníků Josefa II. jenom lakonickými zmínkami v celostátním tisku. Rozhodně je to větší pozornost, než byla tomuto osvícenskému panovníkovi a jeho pomníkům věnovaná do listopadu 1920, kdy zájem o tyto pomníky vzbudila pomníková aféra v Teplicích. Ještě v dubnu 1923 se na soudu v Olomouci řeší případ nelegálního svržení sochy Josefa II. v Jindřichově vojáky z roku 1922.¹³⁶ V roce 1921 byl památník na legendární orbu císaře Josefa II. u Slavíkovíc zbořen také. Zachovala se reliefní deska, která byla uschována v Moravském muzeu.¹³⁷

Co de týče pojmenování veřejných prostranství a míst po Josefovi II., dá se říct, že ho v tom předčili jeho následovníci. Je to podobné jako v případě jeho předchůdkyně Marie Terezie. Přeci ale nějaká místa jeho jména nesla a nesou dodnes. Příkladem může být pevnost Josefov nebo pražská židovská čtvrť Josefov nazvaná po původci Tolerančního patentu. Nic nenaznačuje, že by se tyto názvy měnili během období první republiky nebo někdy jindy. S památníky na Josefova bratra Leopolda II. to nebylo lepší. Leopoldova krátká vláda nezanechala ve veřejném prostoru na sebe žádnou památku. Poctu prostřednictvím stavby památníku nebo zřízením památného místa oslavujícím jeho vládu nevzdaly ani následující generace. Leopold II. je pokládán za jednoho z osvícenských panovníků vládnoucích u nás, ale takto hodnocen je spíš na základě jeho vlády v Toskánském vévodství, které zdědil po svém otci a vládl do doby než ho smrt staršího bratra Josefa II. přinutila ujmout se vlády po něm. Nepokoje v různých částech

135 Milan BEDNÁŘ, Poškození drobných sakrálních památek po vzniku Československé republiky, Diplomová práce, Brno 2010, s. 52.

136 Lidové noviny, r. 31, č. 195, 19. 4. 1923, s. 6.

137 Václav BURIAN, Z historie čtyř pomníků Josefa II. – Oráče u Slavíkovíc, Vlastivědný věstník moravský, 1957, 12 (2), s. 76.

habsburského impéria a hrozící revoluce z Francie ho přinutily věnovat se “hašení požáru” místo toho, aby prováděl další reformy a rozšiřoval říši. Předčasná smrt mu zabránila, jakkoliv se pokusit stát státníkem, který by se zapsal do historie tak, aby mu další generace stavěly pomníky.

Navzdory krátké vládě si našel místo aspoň v historiografii zemí, v kterých vládl. S pohledem na odkaz osvícenských panovníků v historiografii a ve veřejném prostoru v podobě památných míst se jeví, že v případě prvním je možno sledovat kontinuitu s historiografii z dob před první republikou a na druhé straně diskontinuitu v případě druhém, kdy památníky a památná místa na habsbursko-lotrinskou dynastii více nenašli místo ve veřejném prostoru nového nástupnického státu.

5. Reflexe Marii Terezie, Josefa II. a Leopolda II. v dějepisných učebnicích

Abychom se dobrali k reflexi, interpretaci a kolektivní paměti na osvícenské panovníky habsbursko-lotrinské dynastie utvářené v období první Československé republiky, je nutné se zabývat především prostorem, který byl pro vytváření reflexe ve společnosti nově vzniklého státu k dispozici. Platformou pro vznik a šíření reflexe se pochopitelně stalo školství, a to jak na nižší, tak střední úrovni. Historici působící na univerzitách v první Československé republice, se často, kromě vědecké publikační činnosti, věnovali psaní a sestavování učebnic pro potřeby státních vzdělávacích institucí. Abychom si přiblížili, která témata v historii československého národa v souvislosti s osvícenskými Habsburky sehrávala důležitou roli a objevovala se v učebnicích, je nutné se aspoň krátce zmínit o vztahu mezi Habsburky a českým státem.

S transformací habsburské dynastie na dynastii habsbursko-lotrinskou došlo k změnám, které měly značný vliv na českou státnost, vztah mezi panovníkem a českým státem a zároveň na jeho modernizaci. Proč první ministerský předseda první československé republiky Karel Kramář zmiňuje ve svém projevu, při kterém prohlašuje svazek mezi českým státem a habsbursko-lotrinskou dynastií za neplatný, pragmatickou sankci? Jaký dopad měl tento dokument na dějiny českého státu v habsburském soustátí a jak pokračovali v jeho plnění osvícenští panovníci?

V 18. století postupně bývají země, nad kterými vládou Habsburkové, označovány jako Rakousko. Samozřejmě, se pořád jedná o svazek různých teritorií s rozdílnými institucemi a administrativou. V průběhu 18. století se zrychlilo tempo centralizace a integrace dřívějších autonomních území, nad kterými vládl habsburský rod. Tento proces unifikace byl prováděn přívalem reforem, které měly za hlavní cíl stabilizovat státní finance, zvýšit produktivitu v zemědělství a podpořit domácí výrobu a obchod.¹³⁸

V tomto reformním období vládli habsburské monarchii postupně tři panovníci, kteří se do českých, ale také obecních dějin zapsali jako osvícenští panovníci. Každý jeden z nich se svojí reformní činností zasadil o vývoj českých a uherských zemí. Tento vývoj může být vnímán z různých hledisek jak pozitivně, tak negativně. Pragmatická sankce spojující Habsburky a český stát pevněji než kdy předtím a platná do konce habsburské monarchie se dostává do praxe právě za vlády osvícenských panovníků. Po překonání tohoto období, kdy se rozhodovalo o bytí a nebytí habsburské monarchie, se stává pragmatická sankce právním základem, na kterém stojí politická moc habsbursko-lotrinské dynastie. V době nástupu Josefa II. na trůn, je postavení dynastie a centralizace tak silná, že si Josef může dovolit (na rozdíl od své matky a bratra) korunovaci opominout. Vydal pouze reskript, kterým prohlašoval, že se stal bezprostředním dědicem českých zemí.¹³⁹ Na

138 Pieter M. JUDSON, *The Habsburg Empire: a new history*, Cambridge 2016, s. 23-28..

139 Ivo CERMAN, et al., *Habsburkové: 1740-1918: vznikání občanské společnosti*, Praha 2016, s. 215.

základě pragmatické sankce buduje dynastie svůj centralizovaný stát, kterého součástí jsou země Koruny české.¹⁴⁰

V období 1740-1792 projde český stát sérií reforem, které povzbudí jeho ekonomický rozvoj. Na pozadí těchto změn docházelo ke konfliktu mezi centrální státní mocí ve formě absolutistické vlády zemským patriotismem reprezentovaným českými stavy a vznikajícím etnickým patriotismem, tak významným v pozdější moderní době. Doba osvícenství dala vzniknout modernímu byrokratickému státu s moderními institucemi, na které později navázala první Československá republika. Počátky národního obrození můžeme spatřovat právě v této epoše dějin. Každá z českých zemí je správně přímo podřízená centrálním státním orgánům ve Vídni.

Nositelem české státnosti v tomto čase byly Čechy a jejich stavy opírající se o tři v této době výrazné pilíře: metropoli Prahu, svatováclavský jazyk a svatováclavskou korunu. Vztah tří osvícenských panovníků k těmto třem pojmům české státnosti se promítal také v kolektivní paměti obyvatel českých zemí v rámci změněných geopolitických podmínek v první Československé republice. Jedním ze symbolů české státnosti byly české korunovační klenoty a korunovace nového panovníka českým králem. Korunovat se nechávali také členové habsburské dynastie. Během vlády této dynastie však nastal posun ve významu korunovační ceremonie. V 17. století se stalo České království a k němu příslušející vedlejší země dědičným královstvím Habsburků bez volby českého panovníka českými stavy. V 18. století z podstaty již výše zmíněné pragmatické sankce z roku 1713 došlo k dalšímu posunu ve významu korunovace a svatováclavské koruny.

V souvislosti s vládou osvícenských panovníků a českým státem jsou stěžejními tématy osvícenské reformy zabývající se zlepšením hospodářské a sociální situace obyvatelstva a státu. S těmito reformami také souvisí problémy centralizace a s ní

140 Valentin URFUS, 19. 4. 1713 Pragmatická sankce: rodný list Podunajské monarchie, Praha 2002, s. 44.

související české státní právo ve všech svých rovinách. Reformy státní správy se v případě českých zemí dotkly také oblasti jazykové a kulturní. To jsou témata spojována s vládou osvícenských Habsburků v českých zemích budící v české společnosti určitou rozpolcenost v souvislosti s hodnocením jejich vlády. Těmto problémům se nedalo vyhnout při sestavování dějepisných učebnic, které byly součástí školského systému první republiky v českém prostředí.

Školský systém první republiky navazoval na školský systém z doby Rakousko-Uherska.¹⁴¹ Podle prvního československého zákona z 28. října 1918 zůstávaly zákony a správa z Rakousko-Uherska platné, což se tedy týkalo také zákona z roku 1869 s novelou z roku 1883, o který se opíralo školství první Československé republiky.¹⁴² Na území Slovenska platil zákon z roku 1868 s novelou z roku 1876.¹⁴³ V roce 1922 dochází tzv. Malým školským zákonem k částečnému sjednocení týkajícího se jen důležitých a naléhavých případů.¹⁴⁴ Povinná školní docházka byla jako za Rakousko-Uherska 8 let a dala se plnit více způsoby v závislosti na tom, zda chtěl žák i po absolvování povinné školní docházky pokračovat ve vzdělávání na střední škole.¹⁴⁵ Na střední školy pokračoval jen malý počet žáků k poměru k celkovému počtu žáků.¹⁴⁶

Co se týče místa výuky dějepisu v školském systému první republiky, je potřeba říct, že mu bylo věnováno víc pozornosti až na středním stupni vzdělávání.¹⁴⁷ Před vznikem první republiky existoval dějepis také jako samostatný předmět.¹⁴⁸ Po vzniku první republiky je dějepis vyučován jako samostatný předmět jednou týdně od pátého ročníku a

141 Dana ŠMAJSTRLOVÁ, Učebnice dějepisu a občanské nauky v období první republiky (1918-1938), Srovnání českého a německého školství, Disertační práce, Olomouc 2020, s. 33.

142 Otakar KÁDNER, Vývoj a dnešní soustava školství, sv. 2, Praha 1929 s. 16.

143 Tamtéž, s. 17.

144 Tamtéž, s. 17.

145 Dana ŠMAJSTRLOVÁ, Učebnice dějepisu a občanské nauky v období první republiky (1918-1938), s. 30.

146 Václav KOVAŘÍČEK-Iva KOVAŘÍČKOVÁ, Vývoj školských soustav v českých zemích, Olomouc 1989, s. 10.

147 Dana ŠMAJSTRLOVÁ, Učebnice dějepisu a občanské nauky v období první republiky (1918-1938), s. 45.

148 Magdalena ŠUSTOVÁ, Co se stalo v zemi české, Jak se vyučoval dějepis, Praha 2009, s. 8.

od sedmého ročníku spolu se zeměpisem až třikrát za týden.¹⁴⁹ Na nižším stupni byl dějepis vyučován ve třetí třídě s prvoukou a ve čtvrté třídě spolu s vlastivědou.¹⁵⁰ Dějepisu se tedy opravdu věnují až žáci středních škol, a to nejvíc středních škol všeobecného typu jako byla gymnázia.

Učebnice psané pro potřeby středních škol jsou texty, z kterých už lze vyčíst obraz Habsburků, jaký měl přispět k vytvoření kolektivní paměti společnosti první Československé republiky. Klíčové pro zhodnocení reflexe Habsburků jsou učebnice zhotovené pro střední školy všeobecného typu. Pro tyto školy jsou v roce 1919 vydané osnovy upřesňující, jak má probíraná látka vypadat a čím se zabývat či nezabývat.¹⁵¹ Učebnice a v nich probrané učivo podléhalo schválení Ministerstva školství a národní osvěty, a tedy by se výklady učiva v jednotlivých učebnicích zabývajících se československými dějinami neměli v hlavních bodech lišit.¹⁵² Většina učebnic byla zamítnuta a musely se ve velké míře přepracovat, aby odpovídaly výkladu dějin v československém duchu.¹⁵³ Všeobecné je daná tendence se více věnovat osobnostem z historie významným pro československé dějiny a státotvorným událostem. Naopak se má učivo méně věnovat, kromě jiného, německým dějinám a učivo o Habsburcích má být zredukováno jen do míry, jaká byla nevyhnutná pro dané téma.¹⁵⁴

Ve třicátých letech došlo k reformě, která neměla na osnovy dějepisu tak velký dopad, ale i přesto došlo ke změnám, které daly v učebnicích dějepisu více prostoru také pro dějiny Slovenska, Podkarpatské Rusi a také dějinám Rakouska a některým osobnostem německé historie.¹⁵⁵ Po reformě ve třicátých letech nadále platí, že se celé dějiny týkající se

149 Miroslav JIREČEK, *Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-2013*, Brno 2014, s. 67.

150 Tamtéž, s. 66.

151 Dana ŠMAJSTRLOVÁ, *Učebnice dějepisu a občanské nauky v období první republiky (1918-1938)*, s. 45-46.

152 Tamtéž, s. 37.

153 Tamtéž, s. 38.

154 Tamtéž, s. 46-47.

155 Tamtéž, s. 49.

Československa probírají již v prvním ročníku střední školy. Později ve třicátých letech došlo ke změně rozložení hodin a osnov¹⁵⁶, ale pro tuto práci je důležité, že výklad dějinných událostí zůstal stejný. To znamená, že obraz Habsburků by se neměl v jednotlivých učebnicích lišit.

Na Slovensku se využívaly ve školách jak učebnice české, tak učebnice slovenské.¹⁵⁷ Pokud se používaly české učebnice, bylo doporučeno, aby byly přeložené do slovenštiny.¹⁵⁸ Ale varianta českých učebnice v českém jazyce na Slovensku nebyla doporučena, pokud nešlo o nevyhnutelné případy.¹⁵⁹ V českých a slovenských učebnicích se hodnocení období vlády Habsburků shoduje.¹⁶⁰ V čem se učebnice v hodnocení období po roce 1526 do vzniku republiky liší, je více negativní postoj v českých učebnicích vůči Němcům a negativnější postoj ve slovenských učebnicích vůči Maďarům.¹⁶¹ To je postoj, který je určující při komparaci reflexe v českém a slovenském prostředí na habsbursko-lotrinskou dynastii.

Dějepisné učebnice první republiky bývaly vícedílné, ale vyskytovaly se mezi nimi také výjimky, jako třeba populární učebnice Josefa Pekaře, která byla jednodílná a určena jenom pro vyšší ročníky středních škol.¹⁶² Jelikož se učebnice svojí strukturou lišily, zabývají se dobou osvícenství, ve které Marie Terezie, Josef II. a Leopold II. vládli, učebnice určené pro nižší třídy středních škol, a někdy až učebnice určené pro vyšší třídy středních škol. Jak jsem naznačil výše, pro potřeby této práce je žádoucí porovnání jenom některých učebnic, jelikož výklad probírané látky týkající se habsbursko-lotrinské dynastie

156 Dana ŠMAJSTRLOVÁ, Učebnice dějepisu a občanské nauky v období první republiky (1918-1938), s. 49.

157 Tamtéž s. 80.

158 Tamtéž, s. 80.

159 Tamtéž, s. 80.

160 Tamtéž, s. 81.

161 Elizabeth BAKKE, Doomed to failure? The Czechoslovak national project and the slovak autonomy reaction 1918-38, Disertační práce, Oslo 1999, s. 203. Dostupné online: https://folk.universitetetioslo.no/stveb1/Doomed_to_failure_links.html.

162 Dana ŠMAJSTRLOVÁ, Učebnice dějepisu a občanské nauky v období první republiky (1918-1938), s. 50-51; Josef PEKAŘ, Dějiny československé, Praha 1921.

by se ve významu neměl nijak lišit jeden od druhého. Pro tyto účely jsem vybral zmíněnou učebnici Josefa Pekaře¹⁶³ a učebnici od autorské dvojice Jaroslava Bidla a Josefa Šusty.¹⁶⁴ V obou případech se jednalo o učebnice vytvořené předními československými historiky. Jako třetí je použita učebnice od autorské dvojice Františka Brdlíka a Františka Šemberu,¹⁶⁵ kteří byli středoškolskými profesory. To jsou dvě skupiny autorů píšícími učebnice v první republice. Byli to buď profesionální historici nebo středoškolští profesori dějepisu.

V prvorepublikových učebnicích bývá učivo týkající se osvícenství podáváno různě závisle od autora a struktury učebnice, ale společné jsou jim témata o bojích o české země, centralizaci, dualismu, germanizaci a obraně češtiny, ale samozřejmě, se dotýkají změn ve školství, právu a v poddanské otázce. Tyto problémy bývají reflektovány pozitivně i negativně ve vztahu k osvícenským panovníkům. V negativním a pozitivním hodnocení daných problému se v podstatě autoři shodují.

V otázce centralizace a dualismu je vláda Marie Terezie v českých zemích hodnocena negativně a panovnice bývá často obviňována ze zrady království, jak píše ve své učebnici Josef Pekař: *“Marie Terezie prvá zradila přísahy, jimiž se zavázala dbáti samostatnosti státu českého, a položila základy k spojení zemí českých a rakouských v jednotný stát.”*¹⁶⁶ V učebnici od Šusty a Bidla je tento problém hodnocen poněkud sušeji: *”Potom hned roku 1749 se odhodlala císařovna k nepochybnému ústavnímu převratu, zrušivši dvorské kanceláře českou a rakouskou.”*¹⁶⁷ V jiné části učebnice vedoucí k výkladu o pragmatické sankci se ta samá učebnice již vyjadřuje negativně o reformách Marie Terezie ve vztahu k českému státu: *“Vláda Marie Terezie přinesla veliké a zásadní změny*

163 Josef PEKAŘ, Dějiny československé, Praha 1921.

164 Jaroslav BIDLO - Josef ŠUSTA, Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních, Díl třetí, Dějiny nového věku od roku 1648, Praha 1933.

165 František BRDLÍK - František ŠEMBERA, Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních, I: Dějiny československé, Praha 1926.

166 Josef PEKAŘ, Dějiny československé, Praha 1921, s. 93.

167 Jaroslav BIDLO - Josef ŠUSTA, Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních, Díl třetí, Dějiny nového věku od roku 1648, Praha 1933, s. 68.

veřejnému životu všech zemí habsburských, zejména však zemí českých jejichž osobitost tehdy utrpěla těžké rány.“¹⁶⁸ V učebnici od Šembery a Brdlíka je tento centralistický akt vedoucí k dualismu zmíněn také a přímo spojující tyto dvě události.¹⁶⁹ Reformy zavádějící změny do právní oblasti, do školství a poddanské otázky jsou hodnoceny vesměs kladně ve všech třech učebnicích. Germanizace ve spojení s Marií Terezií je zmiňována jen ve dvou ze tří uvedených učebnic. „Germanisační (poněmčovací) snahy Marie Terezie a Josefa II. narazily na odpor českých vlastenců.“¹⁷⁰ Učebnice Bidla a Šusty ve spojení s Marií Terezií germanizaci nezmiňuje. U Josefa Pekaře je ve spojení s Marií Terezií germanizace zmíněna, ale upozorňuje, že nejde o záležitost „německo-nacionální“: „Doba osvícenského absolutismu chtěla uniformovati stát i po stránce jazykové, nebyl však při tom vedena myšlenkou německo-nacionální...“¹⁷¹ Tím shrnul také germanizaci v poměru k Josefovi II.

Josef Pekař věnuje Josefovi méně prostoru jako Marii Terezií. K určitému tématu v části o Marii Terezií připojí Pekař pár slov o Josefově přičinění. V samostatné části shrnuje Pekař Josefovou vládu ve vztahu k historickým a státním tradicím jeho zemí následujícími slovy: „Zato nedocenil mravní síly a tradice historické a národní.“¹⁷² Leopoldovu vládu shrnuje velmi krátce, ale pozitivně. Učebnice Bidla a Šusty věnuje vládě císařských bratrů jen nejnutnější prostor pro výčet historických faktů, přičemž zazlívá Josefovi germanizační politiku, ale na druhé straně ji hodnotí pozitivně z důvodu reakce českého národa, který tím probudil.¹⁷³

168 Jaroslav BIDLO - Josef ŠUSTA, Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních, Díl třetí, Dějiny nového věku od roku 1648, Praha 1933, s. 66.

169 František BRDLÍK - František ŠEMBERA, Učebná knihu dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních, I: Dějiny československé, Praha 1926, s. 76.

170 František BRDLÍK - František ŠEMBERA, Učebná knihu dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních, I: Dějiny československé, Praha 1926, s. 77.

171 Josef PEKAŘ, Dějiny československé, Praha 1921, s. 96.

172 Josef PEKAŘ, Dějiny československé, Praha 1921, s. 97.

173 Jaroslav BIDLO - Josef ŠUSTA, Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních, Díl třetí, Dějiny nového věku od roku 1648, Praha 1933, s. 72.

Část tvůrců dějepisných učebnic v první republice působila také ve vědecké oblasti a zabývala se vlastním historickým výzkumem na badatelském poli. Některé z jejich prací se věnovaly alespoň okrajově také období vlády osvícenských panovníků. Samozřejmě, vědecký výzkum je zdlouhavá činnost a její plody se dostávají k menšímu počtu čtenářů, než jsou noviny nebo učebnice ve školách.

6. Reflexe osvícenských panovníků v historiografii

Podobně jako u školského systému, také historická vědecká obec navazovala na svoji činnost z dob Rakousko-Uherska. Historici působící v době první republiky byli vychováni již před jejím vznikem a část z nich pochopitelně rozvíjela svoji badatelskou činnost již před první světovou válkou a jiná část rozvinula plně svoji vědeckou činnost v meziválečném období, tedy v době první republiky. Nejednalo se o jednotnou skupinu, i když bývají označováni jako žáci Gollovy školy a dostává se jim dělení na generace či skupiny v rámci kterých, každý z nich rozvíjel individuální přístup k badatelské činnosti. Samozřejmě, vědecká historická obec musela také zareagovat na změněnou politickou situaci. Historici mohli reagovat na některá témata mnohem otevřeněji a nemuseli se vyhýbat určitým událostem či pojmům souvisejícími s národními dějinami a mohli zaujmout kritičtější pohled k habsburské dynastii a k dějinám jejího soustátí, kterého český stát byl po staletí součástí.¹⁷⁴ V Československu došlo ke vzniku nových vědeckých pracovišť a k zakládání nových historických vysokoškolských pracovišť.¹⁷⁵ Vznikla univerzita v Brně a v Bratislavě s

174 František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 2009, s. 693-694.

175 Tamtéž, s. 694.

historickými ústavy a historické ústavy vznikly také na Husově evangelické fakultě v Praze a na katolické teologické fakultě v Olomouci.¹⁷⁶

V meziválečném období působí v Československu tři generace historiků. První z nich navazuje na svojí plně rozvinutou badatelskou činnost z období před vznikem republiky, druhá střední generace má svoje hlavní tvůrčí období právě v první republice a třetí nejmladší generace působí a vydává práce v období mimo zájmový rámec této práce, tedy po zániku první republiky.¹⁷⁷ Období, kdy vládli osvícenští panovníci, tedy období 18. století, nebylo za první republiky oblíbeným obdobím a jen málo historiků se jím zabývalo. Ostatně se situace ani sto let poté o tolik nezměnila a 18. století patří k těm méně probádaným obdobím české a slovenské historie. Historické práce věnující se 18. století a vládě habsbursko-lotrinské dynastie v tomto období, se zabývají vesměs hospodářskými dějinami této doby a osvícenskými reformami s hospodářstvím provázanými. Ze starší generace historiků Gollovy školy stojí za zmínku jeden z nejvýznamnějších českých historiků Josef Pekař.¹⁷⁸

Mladší generace historiků věnovala pozornost dějinám 18. století podobně jako generace předchozí. Předmětem jejich zájmu byly správní a hospodářské dějiny a vliv osvícenských reforem na správu a hospodářství českých zemí. Pro reflexi osvícenských českých panovníků v meziválečném období můžou dnes sloužit práce několika historiků zabývajících se správními, hospodářskými nebo právními dějinami. Prvním z nich je Kamil Krofta.¹⁷⁹ Jaroslav Prokeš, kterého přivedlo k tereziánskému období archivnictví, se bohužel k závěrům připravovaného díla o české dvorské kanceláři nedostal. Součástí tohoto díla měla být předtím vydaná studie *Boj o Haugvicovo Directorium*.¹⁸⁰ Prokeš ani

176 Tamtéž, s. 694.

177 František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 2009, s. 701.

178 Josef PEKAŘ, *České katastry 1654-1789*, Praha 1932.

179 Kamil KROFTA, *Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě*, Praha 1919.

180 Jaroslav PROKEŠ, *Boj o Haugvicovo Directorium in publicis et cameralibus r. 1761*, Praha 1926.

Krofta nebyli historici hospodářských dějin, ani se nezabývali 18. stoletím, ale i tak svojí měrou přispěli k poznání českých dějin hospodářství a správy z dob osvícenství. Z historiků hospodářských dějin, kteří se svým bádáním dotkli období vlády panovníků habsbursko-lotrinské dynastie v časech osvícenství, stojí za zmínku Josef Kazimour¹⁸¹ a František Roubík.¹⁸² Oba se zabývali dějinami zemědělství a psali do Časopisu pro dějiny venkova. V neposlední řadě je cenným pramenem dílo historika právních dějin Jana Kaprase.¹⁸³

Obraz Habsburků v dílech historiků první republiky je cenný také tím, že velká část historické obce se různým způsobem účastnila politického života nového československého státu.¹⁸⁴ Ať se to týká dějin období, kdy u nás vládli Habsburkové nebo období předtím, vznik nového samostatného československého státu měl na práce historiků meziválečného období v Československu vliv a promítal se do jejich uvažování o národních dějinách. V případě Česka šlo o navázání na již existující českou historiografii.

Historické práce věnující se osvícenské době po stránce hospodářské vnímají toto období a vliv osvícenských vládců na něj pozitivně a jen suše konstatují fakta a dávají je do kontextu a jsou u nich jasné prvky kontinuity s předchozím bádáním. U právní historie je tomu podobně, ale v odvážnější formě. Téma centralizace a státoprávního postavení českých zemí je u historika právních dějin rozhodně v první republice oblíbeným tématem. Projevilo se to v Kaprasových pracích *Český stát a centralisace zemí habsburských*¹⁸⁵ nebo *Právní dějiny zemí Koruny české* věnující se, kromě jiného, také době pobělohorské, a tedy osvícenskému centralismu.¹⁸⁶ Význam centralizace a rušení české dvorské kanceláře na

181 Josef KAZIMOUR, K dějinám dělení velkostaku v 18. století, Praha 1921.

182 František ROUBÍK, Relace císaře Josefa II. o jeho cestě do Čech, Moravy a Slezska r. 1771, Časopis pro dějiny venkova 13, 1926, s. 102-119.

183 Jan KAPRAS, Český stát a centralizace zemí habsburských, Praha 1918 nebo Jan KAPRAS, Právní dějiny zemí Koruny české, díl třetí, část druhá, Dějiny státního zřízení, Doba pobělohorská, Praha 1920.

184 Tamtéž, s. 693.

185 Jan KAPRAS, Český stát a centralizace zemí habsburských, Praha 1918.

186 Jan KAPRAS, Právní dějiny zemí Koruny české, díl III., část 2., Dějiny státního zřízení, Doba pobělohorská, Praha 1920.

státotvorné postavení českých zemí v době osvícenského absolutismu docenil tím, že mu věnoval pozornost, Josef Prokeš prací *Boj o Haugvicovo Directorium in publicis et cameralibus r. 1761*.¹⁸⁷

První Československá republika v mnohém navázala na Rakousko-Uhersko. Nový samostatný stát nemohl ignorovat, že byl po staletí součástí habsburského soustátí a dynastie určovala jeho osudy ve vnější a vnitřní politice a byla součástí jeho historie. Králové čeští z habsburské dynastie měli v historii své místo a jaké místo jim v něm vyhradila společnost první republiky se odrazilo hlavně v prvních politických gestech v mladém rodícím se státě, v nakládání s památnými místy na panovnický rod a v historických dílech, dějepisných učebnicích a jiných pomůckách ke vzdělávání, v kterých převažují prvky kontinuity na dobu před první republikou.

Závěr

S přihlédnutím k pramenům z období po vzniku Československa se dá tvrdit, že česká společnost v tomto období udržovala odkaz osvícenských panovníků v historické paměti. Reflexe osvícenských habsburských panovníků byla znatelná v dobovém tisku, v proslovech politiků na půdě parlamentu, na veřejných prostranstvích a také v dějepisných učebnicích a v historiografii.

Bez pochyb vládl v české společnosti po říjnovém převratu odpor k Habsburkům. Osvícenští Habsburkové tvořili specifickou skupinu kladně hodnocenou za reformy mající kladný dopad na hospodářskou situaci českých zemí a životní úroveň jejího obyvatelstva. Na druhou stranu měli nálepkou centralistů a germanizátorů. Leopold II. stihl vládnout krátkou

187 Jaroslav PROKEŠ, *Boj o Haugvicovo Directorium in publicis et cameralibus r. 1761*, Praha 1926.

dobu, a tak patrně z toho vyplývá fakt, že nestihl zanechat větší politické dílo, na které by vzpomínali další generace.

Čeští poslanci odkazující se na reformní dílo Marie Terezie a Josefa II. nikdy nezapomněli kriticky zhodnotit negativa i pozitiva jejich reform a mající vliv na českou společnost po vzniku Československa. Podobný obraz se utvářel v dějepisných učebnicích. V historiografii první republiky se jim nedostalo takového zájmu jako v jiných oblastech vytvářejících kolektivní paměť. Novináři volili poněkud drsnější způsob, jak vykreslit osvícenské panovníky, ale také často nevynechali zmínku o jejich úctyhodných počinech v české historii.

Ve veřejném prostoru bylo s jejich pomníky zacházeno znatelně hůře. Ve většině případů byly jejich pomníky odstraňovány už jen z toho důvodu, že připomínali habsburský rod. V případě Josefových pomníku to zašlo mnohem dál. Josef II. se stal jakýmsi symbolem v národnostních bojích mezi Čechy a Němci.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Periodika:

- Lidové noviny 1918-1923
- Národní listy 1918-1923
- Venkov 1918-1923
- Právo lidu 1918-1923
- Rudé právo 1920-1923

Netištěné prameny:

- Národní výbor československý 1918, Stenoprotokoly, Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky [online]. Praha: Společná česko-slovenská parlamentní digitální knihovna
- Národní shromáždění československé 1918-1920, Stenoprotokoly, Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky [online]. Praha: Společná česko-slovenská parlamentní digitální knihovna
- Národní shromáždění republiky Československé 1920-1925, Stenoprotokoly, Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky [online]. Praha: Společná česko-slovenská parlamentní digitální knihovna

Tištěné prameny:

- Jaroslav BIDLO – Josef ŠUSTA, Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních, díl III.: Dějiny nového věku od roku 1648, Praha 1933

- František BRDLÍK - František ŠEMBERA, Učebná kniha dějepisu všeobecného pro nižší třídy škol středních, díl I.: Dějiny československé, Praha 1926
- Československá vlastivěda, díl IV.: Dějiny, Praha 1932.
- Ernst DENIS, Čechy po bílé hoře, díl I. kniha III., Osvícený despotism, Praha 1921.
- Kamil KROFTA, Přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě, Praha 1919.
- Jan KAPRAS, Český stát a centralizace zemí habsburských, Praha 1918.
- Jan KAPRAS, Právní dějiny zemí Koruny české, díl III., část 2., Dějiny státního zřízení, Doba pobělohorská, Praha 1920
- Josef KAZIMOUR, K dějinám dělení velkostaku v 18. století, Praha 1921
- Josef PEKAŘ, České katastry 1654-1789, Praha 1932.
- Josef PEKAŘ, Dějiny československé, Praha 1921.
- Jan PROCHÁZKA, Parcelování velkostatků (raabisace) za Marie Terezie, Praha 1925.
- Jaroslav PROKEŠ, Boj o Haugvicovo Directorium in publicis et cameralibus r. 1761, Praha 1926.
- Jaroslav PROKEŠ, Instrukce vydaná r. 1762 pro českou a rakouskou dvorní kancelář.
- František ROUBÍK, Relace císaře Josefa II. o jeho cestě do Čech, Moravy a Slezska r. 1771, Časopis pro dějiny venkova 13, 1926, s. 102-119.

Literatura

- Lexikon olomouckých ulic, Olomouc 2009.
- Elizabeth BAKKE, Doomed to failure? The Czechoslovak national project and the slovak autonomy reaction 1918-38, Disertační práce, Oslo 1999

- Milan BEDNÁŘ, Poškození drobných sakrálních památek po vzniku Československé republiky, Diplomová práce, Brno 2010.
- Pavel BĚLINA, Česká města v 18. století a osvícenské reformy, Praha 1985.
- Pavel BĚLINA, Dějiny Prahy I., Od nejstarších dob do sloučení pražských měst, Praha 1997.
- Pavel BĚLINA, Dějiny Prahy II., Od nejstarších dob do sloučení pražských měst, Praha 1998.
- Pavel BĚLINA-Jiří KAŠE-Jan P. KUČERA, Velké dějiny zemí Koruny české, sv. X, Praha 2001.
- Jiří BERÁNEK, Absolutismus a konstitucionalismus v Čechách doby Velké francouzské revoluce, Praha 1989.
- Jean-Paul BLED, Marie Terezie: zakladatelka moderního státu, Praha 2013.
- Eva BROKLOVÁ, Československá demokracie: politický systém ČSR 1918-1938, Praha 1992.
- Stanislav BUCHAROVIČ - Jiří LINHART, Karlovy Vary: Průvodce, Praha 1991.
- Václav BURIAN, Z historie čtyř pomníků Josefa II. – Oráče u Slavíkovíc, Vlastivědný věstník moravský, 1957,12 (2), s. 72.
- Jaroslav CESAR-Bohumil ČERNÝ, Od sudetoněmeckého separatismu k plánům odvety. Iredentistický puč německých nacionalistů v ČSR v letech 1918-1919, Liberec 1960.
- Ivo CERMAN et al., Habsburkové: 1740-1918: vznikání občanské společnosti, Praha 2016.
- Ivana ČORNEJOVÁ-Jiří RAK-Vít VLNAS, Ve stínu tvých křídel: Habsburkové v českých dějinách, Praha 1995.

- Pavel DVOŘÁK, Pád Márie Terézie z piedestálu (Pohľad do poprevratovej Bratislavy), Historická revue, 1990. 1 (2), s. 20.
- François FEJTÖ, Rekviem za mrtvou říši: o zkáze Rakouska-Uherska, Praha 1998.
- Jan GALANDAUER, Karel I.: poslední český král, Litomyšl 2004.
- Jan GALANDAUER-Miroslav HONZÍK, Osudy trůnu habsburského, Praha 2013.
- Libor GOTTFRIED, “Kterak socha mariánská byla stržena”, Dějiny a současnost, 1994, 16 (5), s. 29-30.
- Dagmar HÁJKOVÁ-Pavel HORÁK, Republika československá: 1918-1939, Praha 2018.
- Dagmar HÁJKOVÁ-Pavel HORÁK, (edd.) Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu, Praha 2018.
- Brigitte HAMANN, Habsburkové: životopisná encyklopedie, Praha 1996.
- Josef HANZAL, Josef Pekař: život a dílo, Praha 2020.
- Zdeněk HOJDA - Jiří POKORNÝ, Pomníky a zápomníky, Praha 1996.
- Roman HOLEC, Poslední Habsburgovci a Slovensko, Bratislava 2001.
- Josef JANÁČEK, Dějiny Prahy, Praha 1983.
- Miroslav JIREČEK, Vývoj vyučovacího předmětu dějepis v letech 1918-2013, Brno 2014.
- Pieter, M., JUDSON, The Habsburg Empire: a new history, Cambridge 2016.
- Zdeněk KALISTA, Josef Pekař, Praha 1941
- Jan KAPRAS, O českém státě za války a po válce, Praha 1925.
- Otakar KÁDNER, Vývoj a dnešní soustava školství, sv. 1, 2, Praha 1929.
- Zdeněk KÁRNÍK, České země v éře první republiky (1918-1938), díl první: vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929), Praha 2009.
- Vojtěch KESSLER, Pamět v kaměni: druhý život válečných pomníků, Praha 2017.

- Antonín KLIMEK, Boj o hrad. Vnitropolitický vývoj Československa 1918 – 1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví. I., Praha 1996.
- Antonín KLIMEK, Říjen 1918: vznik Československa, Praha 1998.
- Antonín KLIMEK, Velké dějiny zemí Koruny české, sv. XIII, Praha 2000.
- Antonín KLIMEK, Vítejte v první republice, Praha 2003.
- Václav KOVAŘÍČEK-Iva KOVAŘÍČKOVÁ, Vývoj školských soustav v českých zemích, Olomouc 1989.
- Václav KRÁL, Vznik ČSR, Praha 1985.
- František KUTNAR – Jaroslav MAREK, Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století, Praha 2009.
- Miroslav KUCH-BREBURDA - Vladimír KUPKA, Pevnost Olomouc, Dvůr Králové nad Labem 2004.
- Hans MAGENSCHAB: Josef II.: revolucionář z boží milosti, Praha 1999.
- Marcela MĚCHUROVÁ, Der Aufgeklärte Despot Joseph II.und seine Spuren nicht nur bei Slawikowitz in Mähren, Diplomová práce, Brno 2007.
- Jaroslav MEREK-Vít VLNAS, Česká moderní kultura, Praha 1998.
- Lucie MERHAUTOVÁ-Jana MALINSKÁ, 1918: model komplexního transformačního procesu?, Praha 2008.
- Eduard MAUR, Marie Terezie: korunovace na usmířenou: 12. 5. 1743, Praha 2003.
- Rudolf MEDEK, 28. říjen, Praha 1923.
- Eva MELMUKOVÁ, Patent zvaný toleranční, Neratovice 2013.
- Lucie MERHAUTOVÁ-Jana MALINSKÁ, 1918: model komplexního transformačního procesu, Praha 2010.

- Bernard, MICHEL, Smrt dvouhlavého orla: Rakousko-Uhersko 1916-1918, Praha 1994.
- Václav NEŠPOR, Dějiny města Olomouce, Olomouc 1998.
- Otakar ODLOŽILÍK, Modern Czechoslovak Historiography. The Slavonic and East European Review, 1952, vol. 30, no. 75, s. 376-392.
- Věra OLIVOVÁ, Dějiny první republiky, Praha 2012.
- Jan OPOČENSKÝ, Konec monarchie rakousko-uherské, Praha 1928.
- Jan OPOČENSKÝ, Zrození našeho státu, Praha 1928.
- Jaroslav PÁNEK et al., Dějiny českých zemí, Praha 2018.
- Přemysl PEER, Josef II. a Leopold II., Dějiny a současnost, 1965, 7 (11), s. 16-21.
- Ferdinand PEROUTKA, Budování státu, I: 1918-1919, Praha 1991.
- Ferdinand PEROUTKA, Budování státu, III: 1920, Praha 1991.
- Ferdinand PEROUTKA, Budování státu III/IV:1920-1922, Praha 2003.
- Josef PETRÁŇ, Kalendář, aneb, čtení o velkém korunovačním plese v pražském Nosticově divadle 12. září 1791 v časech Francouzské revoluce, Praha 2004.
- Josef PETRÁŇ, Nástin dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 1983.
- Josef PETRÁŇ, Počátky českého národního obrození: společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století, Praha 1990.
- Jiří POKORNÝ-Zdeněk HOJDA, Pomníky a zápomníky, Praha 1997.
- Jaroslav ROŠICKÝ, Rakouský orel padá: jak byla naše revoluce doma připravena a 28. října 1918 provedena vojensky, Praha 1933
- Jan ROYT, Mariánský sloup na Staroměstském náměstí, Dějiny a současnost, 1994, 16 (5), s. 25-28.
- Marie RYANTOVÁ-Petr VOREL-Robert ANTONÍN, Čeští králové, Litomyšl 2008.

- Jan RYCHLÍK, Češi a Slováci ve 20. století. Československé vztahy 1914-1945, Praha 1997.
- Jan RYCHLÍK, 1918: Rozpad Rakousko-Uherska a vznik Československa, Praha 1918.
- Marie-Christine SIMEK, Architektura a kamenosochařská výzdoba radniční kaple sv. Jeronýma v Olomouci. Bakalářská práce, Olomouc 2014.
- Alan SKED, Úpadek a pád habsburské říše, Praha 1995.
- Aleš SKŘIVAN, Války o rakouské dědictví, 1740-1748, Historický obzor, 2001, 12 (1/2), s. 2-9.
- Josef SVÁTEK, Dějiny Čech a Moravy nové doby. Kniha pátá, Dějiny panování císařovny Marie Terezie, díl první, Praha 1897.
- Alois Vojtěch ŠEMBERA, Paměti a znamenitosti města Olomouce, Vídeň 1861.
- Dana ŠMAJSTRLOVÁ, Učebnice dějepisu a občanské nauky v období první republiky (1918-1938), Srovnání českého a německého školství, Disertační práce, Olomouc 2020.
- Antonín ŠORM, Ve jménu demokracie: za přispění několika přátel sebral A. Š., Praha 1922.
- Magdalena ŠUSTOVÁ, Co se stalo v zemi české, Jak se vyučoval dějepis, Praha 2009.
- Victor Lucien TAPIÉ, Marie Terezie a Evropa: od baroka k osvícenství, Praha 1997.
- Milan TICHÁK, Olomouc rodu ženského, Olomouc 2009.
- Milan TICHÁK, Lexikon olomouckých ulic, Olomouc 2009.
- Otto URBAN, Česká společnost 1848-1918, Praha 1982.
- Valentin URFUS, 19. 4. 1713 Pragmatická sankce: rodný list Podunajské monarchie, Praha 2002.

- Roman VONDRA, Osobnosti české minulosti. Josef II. (1741-1790), Historický obzor, 2010, 21 (3/4), s. 84-86.
- Michaela ŽÁKOVÁ, Terziánský ústav šlechtičen na Pražském hradě, Disertační práce, Praha 2019.
- Václav František ŽANDA, Karlovy Vary: Průvodce městem, Praha 1958.

Internetové zdroje

- <http://www.pensionhotel.cz/hotel--2219-hotel-renesance-krasna-kralovna-karlovy-vary.html?fbclid=IwAR1i3vi79X5K7zxl63JuSoP1NzNmnnflQy7uNCN8h3XNsLeSKzHGLLWYLMM>
- <https://www.bardejov.sk/Feeds/aktuality/1403-uspesne-restaurovanie-pomnika-cisara-jozefa-ii>

Přílohy

Pomník Marie Terezie, Praha 6, Foto Peter Hromada

Terežská brána, Olomouc, Foto Peter Hromada

Pomník Josef II, Praha, VFN Praha (Karlovo náměstí), Foto Peter Hromada

Pomník Josef II, pevnost Josefov, foto Peter Hromada

Pomník Josef II, Františkovy Lázně, foto Peter Hromada

Bývalý památník Josefa II, Teplice, foto Peter Hromada

Vychází denně mimo neděle a svátky o 5. h. odpo.

REDAKCE: Praha II., Jungmannova 4. a 6.

ADMINISTRACE: Praha II., Jungmannova 4. a 6.

Tabulka 5111

Pro každou stranu

Adresa pro telefony

Práva Lidu, Praha.

VEČERNÍK

PŘÁVA LIDU

Číslo 20 hal.

Zvážte před tím, než se vydáte do redakce. Do redakce se nepřijímá žádná kasa ani peníze.

Před odesláním

příjemné se posze pro redakci v Praze vydání K 3, měsíčně K 15. Večerník v Praze čin v předních předplatitelů posze pro přímé předplatitelů pro venkov na ruzní P. L. a večerníkům v tiskem bu ruzně K 15.—, Do částky K 22.—

O císaře Josefa II.

Němečtí nacionalové si přeji, aby politická situace v naší republice točila se kolem císaře Josefa II. Zámlínkou k tomu je pomník tohoto Habsburka, postavený před radnicí na náměstí v Teplicích. Je to ohromná socha císaře, v pravdě umělecké dílo, představující Josefa II. v občanském šatě, bojovně vykračujícího. O odstranění této sochy rozpoutal se v Teplicích mezi německými nacionaly a českými legionáři zápas, jenž zahájen byl legionáři ve výroční den naší samostatnosti.

Od té doby byly Teplice co chvíli jevištěm demonstrací. Konečně okresní politická správa nařídila, že pomník v zájmu klidu má být šetrně odstraněn. Dle sdělení ministerského předsedy ve včerejší noční schůzi sněmovny poslanecké znělo nařízení takto: „Ponechává pomník císaře Josefa II. na tržišti v Teplicích-Sanově zneužití bylo násilným odstraněním jeho bednění k demonstračním účelům proti nařízením státního úřadu, ukládá se z důvodů udržení veřejného klidu a pořádku opět a opět ohraněného, jakož i v zájmu míru v městě a okresu městské obci v Teplicích-Sanově, aby tento pomník ihned odstranila a jej na místě bezpečně, jež by politikou správou bylo schváleno uložiti dala. S postavením řádného řešení za účelem odstranění pomníku a s ostatními přípravnými pracemi jest ještě během dnešního odpoledne do 6. hod. več. započti. Odstranění pomníku musí býti provedeno nejpozději do 10. t. m. do 6. hodin v e. e. r. Nebyla-li by některá z těchto podmínek splněna, musilo by odstranění tohoto pomníku provedeno býti na útraty obce. Z tohoto výnosu podati lze odvolání do 14 dnů od doručení u okresní politické správy na zemskou politickou správu v Praze. Odvolání takové odkládajícího účinku nemá.“ Městská rada odmítla v této věci něco učiniti a proto bude pomník odstraněn na náklady obce státními orgány.

To je podstata věci, o kterou jde. Němečtí nacionalové, tato politická skupina zkrachovaných válečných štěstí, žene boj o pomník císaře Josefa II. do krajnosti, využívajíc ho proti celému našemu státu. V parlamentě hráli včera němečtí nacionalové hotové divadlo a zpívali „Wacht am Rhein“, ačkoli právě němečtí váleční štěstí měli by dnes o stráž na Réně mít. — Vždyť tam stojí černoší francouzské armády po katastrofální porážce německého imperialismu.

Je pochopitelné, že lid český si přeje, aby všechny památky jeho poroby pod Habsburky byly odstraněny. Ovšem, i tady je třeba postupovat rozumně. Pomník v Teplicích je umělecké dílo. A když dovedeme z ohledů uměleckých strnět v kostele sv. Barbory v Kutné Hoře, kam přilide tolik cizinců, okenní malby s Františkem Josefem I. umělecky bezcenné, pak můžeme být také trochu chladnokrevnější při posuzování teplické věci.

Ale nacionalní šovinism a chladná krev jsou dvě věci, které se vzájemně vylučují. Nacionalism na obou stranách jde o vyvolání nacionalních štvanic, aby lid zapomněl na socialism.

Zástupci stran u prezidenta republiky.

Na dnešek dopoledne byli porávní zástupci všech politických stran k před. Masarykově, kde pojednali a situaci politické, vytvořená včerejšími hlasováními a socialisti, sběhávajími se v volněm srazu.

Nouzová výpomoc státním zaměstnancům.

Přijaty návrh Grünznerů

Schůze poslanecké sněmovny trvala včera až do půlnoci a byla ke konci velice rušná zásluhou německých nacionalůvých kritikův, a nichž dva byli předsedou Tomáškem se trest na pět schůzí vyloučen.

Ve večerních hodinách hlasivno bylo o nozové výpomoci státním zaměstnancům.

Průběh hlasování byl tento:

K § 1. podán byl posmeňovací návrh Grünznera, Tauba a soudr., obsahující první paragrafy návrhu posl. Brodského, J. Kříže, Grünznera a soudr., a další, aby v § 1. vládní osnovy byl termín 1. listopadu změněn na 1. října 1920. Zpracovatel posl. Černý vyslovil se proti těmto posmeňovacím návrhům, poněvadž vláda nemá pro ně krytí. PM hlasování byl však návrh posl. Grünznera, Tauba a soudr. přijat 120 proti 102 hlasům. Pro návrh ten hlasovali všichni Němci, Maďaři a čeští socialisti demokrati i levici. Jakož i pokrokoví socialisté. Tím odrazilo hlasování o návrzích posl. Junga, posl. Pechmanové a návrhu vládním.

Přijaty posmeňovací návrh posl. Grünznera, Tauba a soudr., k § 1. zní takto:

Odstavec I. Místo mimořádných (čtvrtletních) výpomocí, stanovených v § 1. lit. B. článku IX. zákona ze 7. října 1919 č. 511. sb. z. a n., budou vypláceny podle dosud platných zásad výpomocí měsíční v této výši:

PM roč. služ.	I. tř.	II. tř.	III. tř.	IV. tř.	V. tř.
16.308—20.808	860	1060	1260	1460	1660
od až včetně Kč					
12.108—16.308	800	1000	1200	1400	1600
9.408—12.108	740	940	1120	1300	1480
7.308—9.408	680	880	1060	1240	1420
5.208—7.308	620	800	980	1120	1280
4.208—5.208	560	740	920	1060	1220

Ostatním do Ložnostních tříd zařazeným státním úředníkům a státním učitelům, jakož i všem ostatním nezafazemým zaměstnancům a dělníkům až do výše ročního služného:

Kč 4.808	520	680	840	1000	1160
----------	-----	-----	-----	------	------

Odstavec II. Po dohr mimořádných poměrů způsobených válkou, vypláceti se bude státním zaměstnancům:

A. Měsíční drahotní přídavek, nařízenou vládu republiky československé č. 23. června 1919, č. 343 sb. z. a n., povolený dle těchto zásad v této výměře:

I. Státním úředníkům a státním učitelům, sfa. Anonym do hodnostních tříd:

PM roč. služ.	Roční přídavek v korunách:
od až včetně I.	II. III. IV. V. VI. VII. VIII.
16.300—20.800	2800 4000 4800 5600 6400 7200 8000 8800
od až včetně	
12.100—16.300	2800 4000 4800 5600 6400 7200 8000 8800
9.400—12.100	3000 4200 5000 5800 6600 7400 8200 9000
7.300—9.400	3400 4600 5400 6200 7000 7800 8600 9400
5.200—7.300	3200 4400 5200 6000 6800 7600 8400 9200
4.200—5.200	3000 4200 5000 5800 6600 7400 8200 9000

Pro všechny ostatní zařazené i nezafazemé zaměstnance i dělníky:

2600	3800	4600	5400	6200	7000	7800	8600
------	------	------	------	------	------	------	------

K § 2. byl podán posmeňující návrh posl. Junga a posl. Pechmanové, proti nimž se vyslovil spravedl. poněvadž není pro ně krytí. Návrh posl. Junga byl pak zamítnut. Hlasovali pro něj Němci a soc. dem. levici. Pak byl zamítnut návrh posl. Pechmanové 117 ku 83 hlasům Hlasovali pro něj Němci, čeští nár. soc. a soc. dem. levici. Pak přijat § 2. ve změně vládní předlohy.

K § 3. byl přijat návrh posl. Pechmanové na změnu termínu 1. listopadu v termín 1. října.

§ 4. byl k návrhu posl. Junga, jenž se připodobil spravedl. skřítnut.

K § 5. vládní osnovy byl zamítnut posmeňovací návrh posl. Junga a přijato změni vládní předlohy.

Dále byl k návrhu přijat dodatečný návrh posl. Grünznera, Tauba a soudr.

Přijaty dodatečný návrh posl. Grünznera, Galbe a soudr., k § 5. zní: Dnem 15. prosince 1920 vyplacena bude všem zahádným i nezafazdným státním zaměstnancům (i dělníkům) a učitelům nákupní zámoční podpora ve výši jednoměsíčního obnosu vyplácených nákupních (čtvrtletních) výpomocí.

§ 6. vládní osnovy byl přijat jednovyvalně podle vládního návrhu.

K § 7. vládní osnovy byl přijat posmeňovací návrh posl. Grünznera, Tauba a soudr., k němuž se připodobil spravedl.

Nadpis a úvodní formulě zákona dle vládní osnovy.

Předseda prohlásil, že druhé čtení tohoto zákona položí jako první odstavec na denní pořadí zítřejší schůze.

Na to přijaty dvě resoluce posl. Roudnického a soudr. 107 proti 100 hlasům (o profesorech bobasloví a o duchovenstvu v duchovní správě), dále přijata resoluce posl. Palzela a soudr. o propodání služební doby, zamítnuta však resoluce (lékař poslanců o slavných židovských pro učitele. Konečně přijata resoluce posl. Pechmanové a soudr. o nozové výpomoci učitelům.

Wilson zamítl amnestii Debsovi.

Z Amerotadamu, 9. listopadu. (ČTK.—Wolff.) Casopisy oznamují z Nového Yorku, že prezident Wilson odmítl žádost, aby socialistickému kandidátu na prezidentský úřad Debsovi, odsouzenému pro do rozumování se (i) a nepřítelům k 10letému žaláři, udělena byla milost. President Wilson soudí, že milost v takovémto případě byla by jen podporou zmežrady v každém případě nové války.

Před stávkou francouzských horníků

ČTK. Z Paříže, 10. listopadu (Havas). Bartol, generální tajemník hornické federace, odmítl sdělení se poradě, kterou navrhl ministr veřejných prací a ministr práce. Bartol prohlásil, že kancelář federace není oprávněna k vyjednávání. Na toto odmítnutí odpověděli ministři, že vláda považovala za možné, že by vyjednávání dospělo se k rozumné úpravě hornického konfliktu a vyslovili podivění, že hornická federace se ohrazuje formálními důvody. Ministři ve svém přípisu praví, že ponechávají zemi, aby posoudila způsob postupu kanceláře Ložnické federace.

Záležitost Sulajova.

Z Vídně, 10. listopadu. (ČTK.) „Arbeiterzeitung“, včera dne úvodní článok záležitosti Sulajova. Teoretický článok jest, že absolutní práva dokumentů maďarského vyhlášených byla tak nezvratně prokázána, že nemůže přikazem otřásti žádné koupěné prohlášení. Nové Sulajovo prohlášení jest jen o útlaku více pravosté dokumentů.

Demonstrace v rakouské sněmovně

ČTK. — Z Vídně, 10. listopadu. Na dnešní zahajovací schůzi národní rady budou na návrh poslanců velikoněmeckého sdružení položeny na křesle poslanců i odřípaných dnešní (říjnových) slavnosti československé a maďarské (slavnosti oběti) na Světla, Československa a maďarského občana smazání smrtku vánoce. Pro tento návrh hlasovali i členové socialistického demokratického klubu. Kladeo křesle socialistické sdružení se hlasovali.